

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені В. Н. КАРАЗІНА**

**Факультет геології, географії, рекреації і туризму
Кафедра фізичної географії та картографії**

До захисту допустити
зав. кафедри _____ доцент Юлія ПРАСУЛ
«__» _____ 2023 р.

**УМОВИ І РЕСУРСИ РОЗВИТКУ МІСЦЕВОЇ РЕКРЕАЦІЙНОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ У м. ХАРКІВ**

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА БАКАЛАВРА

Виконала: студентка 4 курсу, д.ф.н.
групи ГР-41
Спеціальність: 106 Географія
Освітня програма: Географія рекреації та
туризму
Працюк Аміна Дмитрівна
Науковий керівник:
доц. **Прасул Юлія Іванівна**

Кваліфікаційна робота захищена з оцінкою

Голова ЕК Павло ШУКАНОВ

Секретар ЕК Євгенія ТЕЛЕБЕНЄВА
«__» _____ 2023 р.

Харків - 2023

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ПОНЯТТЄВИЙ АПАРАТ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	5
1.1. Рекреаційна діяльність: суть, зміст, види.....	5
1.2. Цикли рекреаційної діяльності	12
1.3. Фактори розвитку місцевої рекреаційної діяльності.....	15
РОЗДІЛ 2. ПЕРЕДУМОВИ РОЗВИТКУ МІСЦЕВОЇ РЕКРЕАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	20
2.1. Основна характеристика Харкова.....	21
2.2. Природні умови розвитку місцевої рекреаційної діяльності у м. Харків	26
2.3. Суспільні та соціально-економічні ресурси розвитку місцевої рекреаційної діяльності	35
РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	41
3.1. Забезпеченість природними ресурсами місцевої рекреаційної діяльності у м. Харків	41
3.2. Можливості впровадження світового досвіду відродження рекреаційної галузі у післявоєнні роки.....	48
ВИСНОВКИ.....	53
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ІНФОРМАЦІЇ.....	55

ВСТУП

За порівняно невеликий час свого розвитку рекреаційна географія накопичила достатній досвід фундаментальних і прикладних розробок. Але окремі питання залишаються і на сьогодні спірними і недостатньо обґрунтованими. Особливо важливими стають в умовах особливих правових режимів питання розвитку місцевої рекреаційної діяльності. Військові події беззаперечно негативно впливають на всі сфери життя населення, зокрема і рекреаційну діяльність. Це проявляється всюди. Насамперед переважна більшість об'єктів дозвілля перестає під час екстремальних умов працювати, ще частка об'єктів є пошкодженими внаслідок обстрілів. У багатьох зникає повністю інтерес до цього, інші розуміють, що місцева рекреаційна діяльність залишається єдиним можливим варіантом відновити свої сили під час воєнного стану. **Актуальність** дослідження місцевої рекреаційної діяльності в Харкові, особливо під час особливих правових режимів, обумовлена недостатністю досліджень такого спрямування, бо переважна більшість наукових робіт з рекреаційної тематики присвячена унікальним регіонам України, на локальному рівні – це найбільш привабливі з точки зору рекреаційних природних ресурсів рекреаційні зони в межах області. Отже, існує потреба розгляду місцевих рекреаційних ресурсів міста, сприятливих і доступних для організації щоденного рекреаційного циклу.

Метою кваліфікаційної роботи бакалавра географії є комплексний аналіз умов і ресурсів Харкова, що придатні для розвитку місцевої рекреаційної діяльності.

Задачі дослідження:

1. вивчення наукової та навчальної літератури, електронних джерел інформації рекреаційної тематики з метою визначення теоретичної бази дослідження, виявлення змістового наповнення поняття місцева рекреаційна діяльність та вимог до факторів її розвитку;

2. аналіз природних умов розвитку місцевої рекреаційної діяльності у м. Харків;

3. визначення суспільних та соціально-економічних умов розвитку місцевої рекреаційної діяльності у м. Харків;

4. визначення напрямків подальших досліджень.

Об'єктом дослідження є міська рекреаційна система Харкова.

Предметом дослідження – умови і ресурси розвитку місцевої рекреаційної діяльності.

Теоретичною основою даного дослідження виступають наукові праці О. О. Бейдика, О. О. Любіцевої, М. В. Поколодної, В. І. Смаля, В.І. Стафійчука, Н. В. Фоменка та інших дослідників.

В роботі використано методи конструктивно-географічного дослідження: краєзнавчий підхід (розгляд і наліз місцевих ресурсів), метод польових досліджень (визначення на місцевості сучасного стану і роботи закладів під час воєнного стану), порівняльно-географічний (визначення адміністративних районів, що найбільше забезпечені зеленими насадженнями як рекреаційним ресурсом), статистичний (при здійсненні обрахунків забезпеченості), картографічний (укладання карти і використання картографічних творів туристсько-рекреаційної і природоохоронної тематик) методи дослідження.

При написанні кваліфікаційної роботи бакалавра використовувались літературні та картографічні джерела Центральної наукової бібліотеки ХНУ імені В. Н. Каразіна, електронної бази Центральної наукової бібліотеки імені В. І. Вернадського, репозитарії провідних університетів України, інтернету.

Робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел інформації (49 найменувань). Робота на здобуття кваліфікації бакалавр географії викладена на 60 сторінках комп'ютерного тексту, включає 4 таблиці, 23 ілюстрації.

РОЗДІЛ 1

ПОНЯТТЄВИЙ АПАРАТ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Рекреаційна діяльність: суть, зміст, види

Рекреаційна діяльність виступає одним із видів раціонального і корисного використання вільного часу, водночас це соціально-економічний феномен, який характеризується міжгалузевими взаємозв'язками і суцільною популярністю у населення. Незважаючи на ці властивості, визначаємо, що найвагомим вкладом у її вивчення і розуміння відзначилися саме географічні науки, у царині яких здійснюються дослідження, які пов'язані з характерними рисами, особливостями та інноваційними рішеннями в туристсько-рекреаційній діяльності, що стосуються її ресурсної бази та просторових аспектів [5].

У науковій літературі зустрічається дуже багато тлумачень терміну рекреація і рекреаційна діяльність. Вони іноді дуже різняться за своїми підходами, іноді мають схожі риси. Якщо групувати найбільш поширені трактування рекреації та рекреаційної діяльності у групи, то можна виділити дві великі групи. Тлумачення першої групи [4; 37] акцентують увагу на загальних рисах рекреаційної діяльності як відновлення, фізичних, духовних, психофізіологічних сил, які людина витрачає в процесі життєдіяльності (робота, побут, буденність тощо). Інша група дослідників акцентує увагу на обов'язковій наявності спеціалізованих місць чи територій для здійснення рекреаційної діяльності [12; 42], іноді зазначаючи що рекреація це обов'язково система заходів. При цьому частина з них [35] зазначає, що це має бути суто за межами місця постійного проживання (що по суті біде відповідати туристичній діяльності, якщо здійснюється протягом 24 години і більше), інша частина (таких більшість) зазначає про неважливість зміни навколишньої ситуації [31]. Слід зазначити, що реалізація рекреаційної діяльності обов'язково передбачає наявність вільного часу. А ось що

стосується можливих видів діяльності, то знову думки розходяться. Розуміючи всеохопленість і різноманітність видів рекреаційної діяльності більшість науковців не зазначають їх у тлумаченнях, але потім у тексті подають їх різноманітність, не претендуючи на вичерпність цього питання. Є дослідники, які зазначають ці види діяльності у визначенні, обмежуючи таким чином розуміння рекреаційної діяльності у широкому сенсі. Ми більше схилиємося до тлумачень першої групи, бо рекреаційна діяльність настільки є широкою, бо охоплює заняття, спрямовані на відпочинок тривалістю від 5 хвилин під час перерви до повноцінних туристичних подорожей. Види занять дуже рідко коли утворюють дійсно систему заходів і найчастіше відбуваються не на спеціалізованих територіях. Наразі саме такий погляд підтримують і більшість науковців.

Рекреаційна діяльність, як явище суспільного життя всього людства і невід'ємна риса життя кожної людини, залежить від рівня суспільного розвитку. Її поява пов'язана з індустріальною стадією розвитку суспільства, яка характеризується прискореним розвитком продуктивних сил, урбанізаційних процесів, зміною характеру організації розпорядку дня. Швидкі інноваційні зміни, які ініційовані і запущені науково-технічним прогресом, сприяли соціально-економічному розвитку майже усіх країн, підвищенню добробуту населення, змінили характер праці, вплинули на формування іншого стилю життя, що у свою чергу позначилося у XX ст. на урбанізаційних процесах та зміні в системі розселення, сформувало передумови для постіндустріальної фази розвитку економічних систем країн, гуманізації усіх сфер суспільного життя. Саме за таких умов, які докорінно вплинули на зміни суспільних моделей життєдіяльності людства, рекреаційна діяльність стає формою заповнення вільного часу і проведення дозвілля, забезпечує діяльність різних галузей, які надають послуги, що задовольняють відпочинкові та оздоровчі потреби населення, створює широкі комунікативні можливості глобалізаційного процесу, який є характерним для XXI століття. На сучасному етапі рекреація стала частиною життя кожної людини і є

характерною рисою стилю життя у переважної більшості людей. Особливо якщо мова йде про економічно розвинуті країни світу.

Рекреаційна діяльність – це дії, які сприяють відновленню сил людини впродовж лікування або заходів з профілактики здоров'я, відпочинку та релаксації, здійснення туристичної подорожі, будь-якого виду фізичної рекреації тощо [39]. Вагоме значення приділяється вивченню рекреаційної діяльності під час відпочинку, адже складно спрогнозувати поведінку та бажання великої кількості людей, бо відпочинок є супроводжувальним елементом повсякденності усього людства без виключення, але трішечки у різних обсягах і різновидах відповідно до економічних, соціальних, психологічних загальних чи особистих аспектів. Відповідно, вона залежить від багатьох факторів, включно з індивідуальними, які визначаються моральним станом людини, звичками і менталітетом, навіть системою особистих цінностей і рівнем виховання. Сукупність таких особистих рис впливає на формування запитів і програм відпочинку, які відповідають інтересам власних потреб чи потреб родини. У такому раці мова вже йде про найскладніші завдання для дослідників у галузі географії рекреації та туризму, які пов'язані з логікою поведінки людей під час рекреаційної діяльності [14].

Основним спрямуванням рекреаційної діяльності є задоволення потреб відпочивальників. Виходячи з цього, рекреаційна діяльність забезпечує певні суспільні функції, серед яких виділяють медико-біологічні, соціально-культурні, економічні і політичні [32].

Функції медико-біологічного і відновлювального спрямування проявляються шляхом відпочинку у санаторіях чи на курортах та оздоровлення. Відновлення та зміцнення фізичного і психічного стану полягає у відновленні фізичних сил, енергетичного балансу, зменшенні втоми і стресу, покращення загального стану здоров'я, психологічному розслабленні, знятті психологічного напруження, зменшенні чи ліквідації стану тривоги.

Функції рекреаційної діяльності соціально-культурного спрямування полягають у сприянні соціальному та культурному розвитку людства і забезпечують формування соціальних зв'язків, комунікацію, спілкування, сприяють самоосвіті та підвищенню рівня просвітництва. Суспільство наразі знаходиться на стадії «формування вільного часу», коли нераціональне використання вільного часу не є в прерогативі. Тобто концепція «вільного часу» передбачає його використання для культурного розвитку та подорожування навіть у місцевому форматі, а не байдикування. Таким чином, серед основних аспектів соціально-культурних функцій виділяємо сприяння соціальній інтеграції, розвитку культурної свідомості, стимулювання творчості і самовираження, формування цінностей та позитивних стереотипів шляхом гармонійного розвитку особистості, самореалізації.

Беззаперечно вагомими вважаються різні прояви економічних функцій рекреаційної діяльності. Потреби відпочивальника та туриста, враховуючи популярність і масовість, прийняття її як невід'ємного елементу стилю життя забезпечують її реалізацію. Рекреаційна діяльність, незважаючи на характер і місце проведення, час, який на неї виділяється, приносить значний економічний прибуток. По-перше, він проявляється шляхом оздоровлення організму, уникнення стресових ситуацій і, таким чином, збільшення продуктивності праці і зменшення лікарняних. По-друге, працює туристична індустрія як місцевий і національний бізнес, яка надає послуги відпочивальникам, водночас надає робочі місця місцевому населенню, сплачує податки і приносить прибутки.

Дедалі більшого значення набуває екологічна функція рекреації, бо рекреаційна діяльність базується у своєму розвитку на природних ресурсах, зокрема унікальних ландшафтах, мальовничих місцевостях, збереженому чистому довкіллі. З іншого боку, вона має привносити корисні дії у захист природи і довкілля, зокрема охорону природи, сплачуючи на це певний вид податків, виховуючи екологічну свідомість подорожувальників і

відпочивальників. Але, на сьогодні, можемо спостерігати значне зростання антропогенного тиску на природу, особливо невеликі локальні місцевості, які користуються популярністю. Тому рекреаційна діяльність обов'язково має підтримувати і турбуватися про захист природи, збалансований розвиток території.

Види рекреаційної діяльності достатньо різноманітні (рис. 1.1). Найчастіше класифікація рекреаційної діяльності базується на багатьох ознаках. Серед них є більш популярні і поширені, та такі, які зустрічаються в окремих наукових джерелах. Саме цю ознаку ми взяли за основу під час побудови моделі різноманітності видів рекреаційної діяльності. Звернемо увагу на окремі з них.

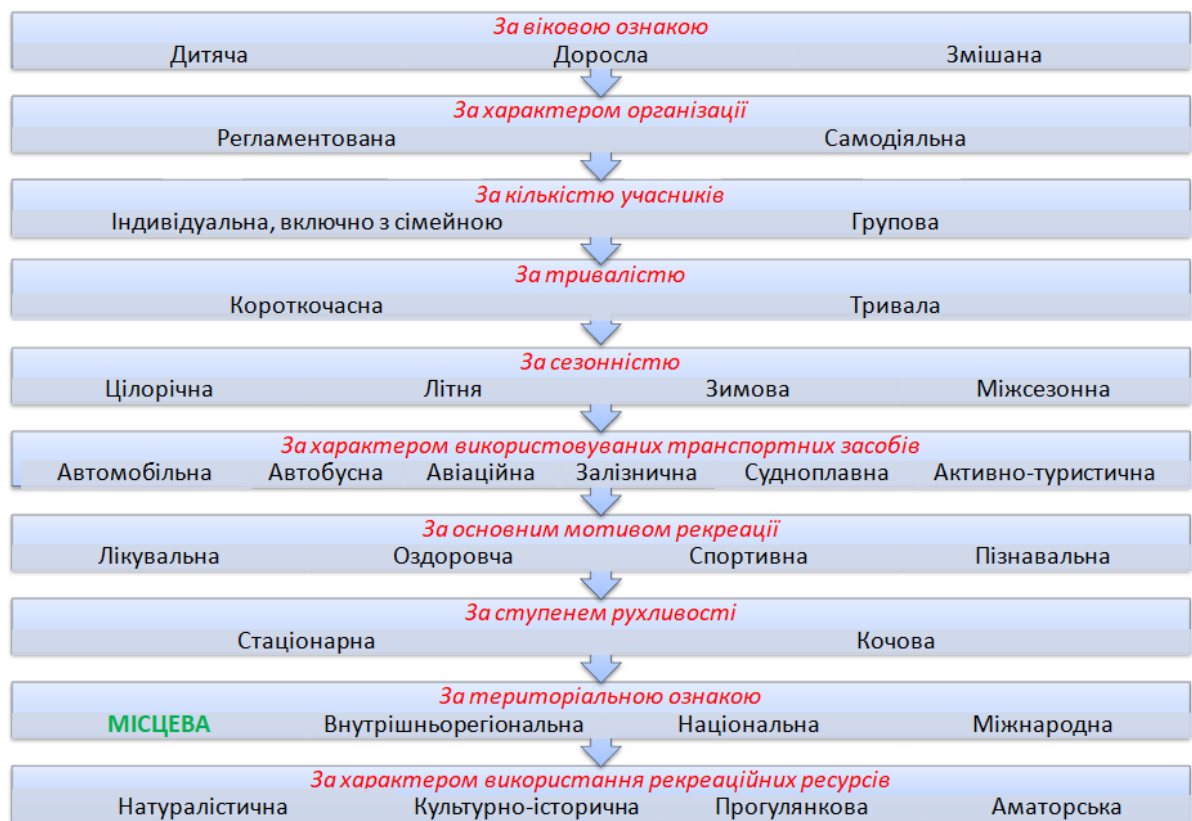

Рис. 1.1. Класифікація видів рекреаційної діяльності (за [6; 41])

Так, види відпочинку умовно поділяють на стаціонарні і рухомі. Це досить умовний поділ, оскільки рекреанти відрізняються значною рухливістю. При визначенні стаціонарної рекреації підкреслюється, що в ключовим моментом є перебування, найчастіше, на певному курорті; при цьому дорога до місця відпочинку і у зворотному напрямі не береться до

уваги. Щодо рухомої рекреації, то найчастіше передбачають зміну місця перебування з метою знайомства з найбільшою кількістю природних чим історико-культурних місцевостей.

За іншою ознакою відпочинок може бути тривалим (лікувальний, оздоровчий, спортивний) або короткочасним (прогулянка, екскурсія). Саме цей показник характеризує можливий подальший розвиток рекреації.

За характером організації рекреація ділиться на регламентовану (планову, сплановану) і самодіяльну (самостійну, неорганізовану). Перша з них передбачає планування рекреаційної діяльності заздалегідь за безпосередньої участі організаторів туристичної та відпочинкової діяльності, бо за обсягом змісту вони у пропозиціях туроператорів досить часто збігаються. При цьому перелік послуг та їх обсяг є наперед визначеним і сплаченим. Планова рекреація передбачає викуп путівки за туром, що пропонує організатор рекреаційної діяльності, а спланована передбачає індивідуальний підхід і підбір послуг відповідно до потреб замовника – потенційного рекреанта. Самостійна і неорганізована рекреація передбачає організацію і здійснення рекреаційної діяльності самотужки, без звернення до туристичних організацій. При цьому вони можуть користуватися послугами, які надають інші суб'єкти рекреаційної діяльності, як санаторії, ресторани тощо (самостійна самодіяльна подорож) або не користатися такими послугами (неорганізована самодіяльна подорож). Найбільша частка місцевої рекреаційної діяльності здійснюється саме таким чином.

З погляду на тему кваліфікаційної роботи нас цікавить класифікація видів рекреаційної діяльності за таким критерієм як територіальна ознака. У науковій літературі переважно, розглядаючи цю ознаку, є просто зазначення видів рекреаційної діяльності, зокрема місцевої, внутрішньорегіональної, національної, міжнародної [19] або приміської (місцевої), загальнодержавної, міжнародної [37]. У літературі середини XX століття зазначається взагалі три види – приміська (місцева), внутрирайонна (загальнодержавна), міжнародна [6]. Є пропозиція у наукових публікаціях дисертаційного характеру також

розглядати рекреаційну діяльність за територіальним охопленням, розрізняючи рекреацію і межах населеного пункту та поза ними (наприклад, внутрішньоміська (внутрішньоселищна), місцева (приміська), регіональна, національна, міжнародна [42]. Ми бачимо доволі чітку єдність поглядів в усіх публікаціях щодо національної і міжнародної, але є різноголосся щодо видів рекреації, які пов'язані з використанням щоденного вільного часу. На наш погляд, доречно виділяти місцеву рекреаційну діяльність як у межах населених пунктів, так і в їх околицях. Співвіднесення критерію територіальності з критерієм наявності вільного часу показало, що цей різновид рекреаційної діяльності найчастіше співвідноситься з щоденною рекреацією у межах певного населеного пункту.

Відповідно, під *місцевою рекреаційною діяльністю* ми розуміємо активності та види відпочинку, які доступні для мешканців певної місцевості без необхідності подорожувати далеко від дому. Як правило, радіус доступної для цього місцевості складає до 30 хвилин руху доступними засобами пересування. При цьому рекомендуємо не акцентувати уваги на самому засобі пересування, оскільки тут роль відіграє сам час. Тобто, розглядаючи місцеву рекреаційну діяльність в рамках щоденного циклу рекреаційних занять, доцільно витратити час на дорогу не більше 30 хвилин. За таких умов, безпосередній час, який буде виділений на дозвілля може складати 3 години (відповідно до правила трьохкратного часу передування по відношенню до часу на дорогу у прямому та зворотному напрямку). Місцева рекреаційна діяльність може включати такі види рекреаційних занять як пішохідні прогулянки, велосипедні прогулянки, відвідування спортивних майданчиків, спортивних клубів, спа-центрів, боулінгу, відвідування торговельно-розважальних центрів, парків розваг тощо. Місцева рекреаційна діяльність має вагоме значення для покращення якості життя, забезпечення активного і здорового способу життя, фізичного здоров'я і психічного благополуччя, сприяє формуванню можливостей для взаємодії та соціалізації між людьми.

1.2. Цикли рекреаційної діяльності

Можливі види рекреаційної діяльності значно залежать від обсягу і якості вільного часу, оскільки саме ця передумова її організації є ключовою. Розподіл вільного часу за характером використання вагомий з методологічної точки зору, оскільки виступає, таким чином, основою для вивчення структури відпочинкової діяльності і його використання для організації дозвілля. Диференційований за повторюваністю вільний час (рис. 1.2) дозволяє співвіднести рекреаційну діяльність за територіальною ознакою. При цьому виділяють щоденний, тижневий і щорічний цикли рекреаційної діяльності в усіх класифікаціях, а квартальний, пенсійний, життєвий – в окремих класифікаціях.

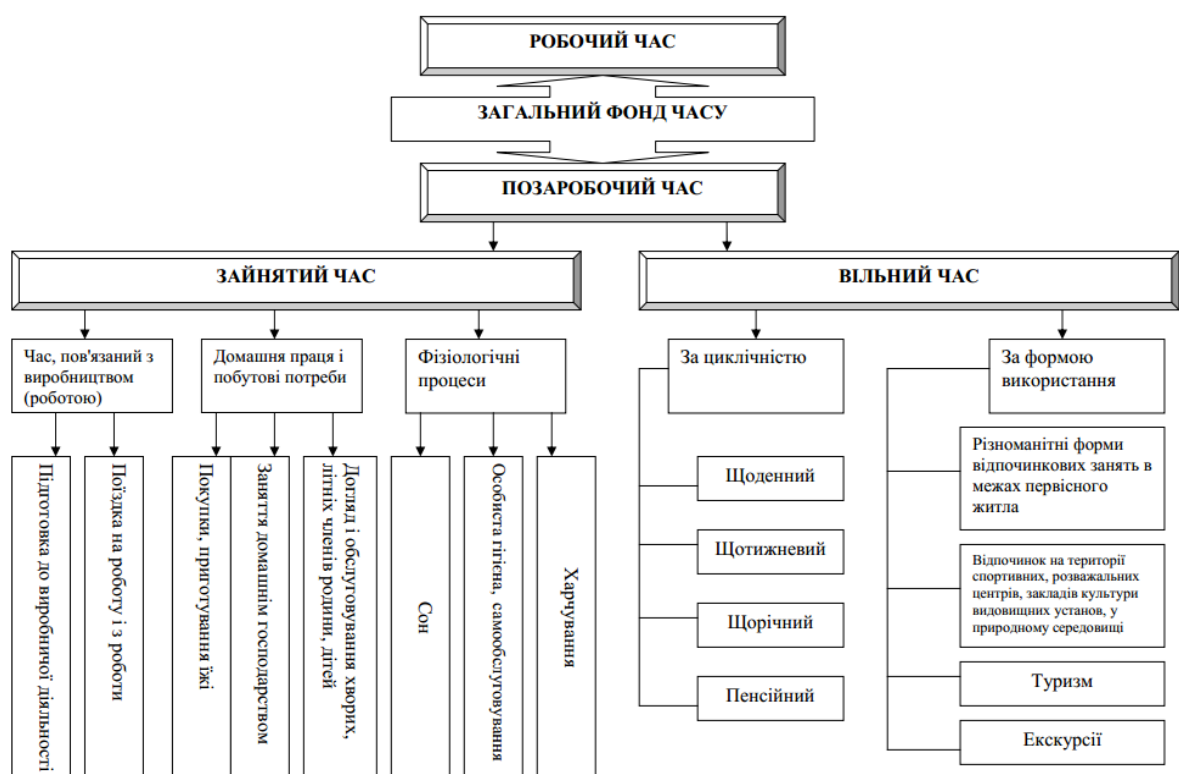

Рис. 1.2. Структура вільного часу [15; 23]

Розглянемо, які види рекреаційної діяльності вони можуть включати. Так, щоденний обсяг вільного часу пов'язаний з щоденним циклом рекреаційної діяльності і місцевим відпочинком у межах конкретного населеного пункту (рис. 1.3). Як правило, при цьому активно

використовується місцева інфраструктура дозвіллевого спрямування як ресторани, спа-центри, спортивні клуби, розважальні торговельні центри тощо. Таким чином, місцева рекреаційна діяльність повністю відповідають цьому циклу.

Рис. 1.3. Співвідношення між об'єктами рекреаційної інфраструктури, наявністю і повторюваністю вільного часу і видами рекреаційної діяльності за територіальним охопленням (розроблено автором на основі [19; 41] і власних суджень)

Щотижнева рекреаційна діяльність пов'язана з використанням приміських рекреаційних зон, приміських курортів, заміських закладів відпочинку або використання інфраструктури, зазначених для щоденної рекреації, якщо за певних причин відсутня можливість її організації у приміській зоні. Різниця тоді буде полягати у часі проведення у певному закладі, наприклад, спа-центрі чи розважально-торговельному центрі, парку тощо.

Річний цикл рекреаційної діяльності пов'язаний з використанням щорічного вільного часу, який пов'язують з відпустками. Такий цикл рекреаційної діяльності пов'язаний з обов'язковою зміною вражень і оточуючого середовища, тому його організація тільки на місцевих рекреаційних ресурсах виключена. Потрібно передбачити зміну стилю життя,

відмовитися від звичного укладу і організувати відпочинок. За територіальним охопленням він може бути як і місцевим, але пов'язаним з використанням санаторно-курортного відпочинку, так і внутрішньорегіональним, національним і навіть міжнародним.

З урахуванням наведеної вище диференціації вільного часу, виділяють рекреацію всередині населеного пункту; приміську (міцеву); внутрішньорайонну, загальнодержавну, міжнародну.

Наявність вільного часу зумовлює різноманіття і насиченість відпочинку. Діяльність людини під час відпочинку (будь-якого: щоденного, тижневого, щорічного) може бути певним чином класифікована. За одними джерелами [41] указано 7 груп діяльності, зокрема активна фізична рекреація, аматорські заняття, рекреаційна діяльність, пов'язана з мистецтвом (к пасивна, так і активна), інтелектуальна діяльність, хобі і спілкування, будь-які види розваг і дозвілля у цілому, подорожі. За іншими джерелами [37] указують набагато менше різновидів видів рекреаційної діяльності, поділяючи їх на групу відновлення (пов'язані з лікуванням, оздоровленням, відновленням сил) і на групу розвитку (пов'язані з фізичним, інтелектуальним розвитком). Комбінація видів занять між собою є характерною рисою організації рекреаційної діяльності.

Розглядаючи види рекреаційних занять у межах певних циклів рекреаційної діяльності, слід зазначити певні характерні особливості їх повторюваності. Так, для щоденної рекреаційної діяльності, яка здійснюється протягом невеликих проміжків часу, доцільно запроваджувати такі заняття як прогулянки, рекреаційні заняття, пов'язані з купально-пляжним відпочинком (на місцевих водоймах або у закладах спортивної інфраструктури), фізичне навантаження (у місцевих парках або у спортивних клубах), інтелектуальний саморозвиток. Таким чином, ми бачимо, що ресурсами для розвитку місцевої рекреаційної діяльності, яка обмежується межами населеного пункту та його околиць, можуть виступати природні, історико-культурні та інфраструктурні ресурси.

Для інших циклів рекреаційної діяльності також можна виділити найбільш вживану ресурсну базу, з урахуванням тривалості рекреаційного циклу і часу, що безпосередньо виділений на відновлення психоемоційних, фізичних, інтелектуальних сил. Так, для щотижневого рекреаційного циклу можна долучати вже екскурсійні програми, бо він пов'язаний з одно- або двогодинною транспортною доступністю і може бути як одноденним, так і дводенним. Коли мова заходить про річні цикли рекреаційної діяльності, то тут яскраво виділяється оздоровчий тип, пов'язаний з певними фізичними навантаженнями або оздоровленням, та пізнавальний тип, який більше орієнтується на кількадевні екскурсійні маршрути. Слід зазначити, що крайній, як правило, не прив'язаний до місця постійного проживання.

Переважає більшість вільного часу, що виступає обов'язковою і основною умовою розвитку рекреації в суспільстві, припадає на щоденний та щотижневий цикли рекреаційної діяльності. У зв'язку з цим, найбільш популярний відпочинок, особливо у весняно-літній період, збігається за часовими межами з щоденною та тижневою рекреацією.

1.3. Фактори розвитку місцевої рекреаційної діяльності

Рекреаційна діяльність, включно з місцевою, відноситься до тих видів людської діяльності, які мають суто ресурсну орієнтацію, але ресурси, які є рекомендованими для залучення до цієї сфери діяльності є вкрай різноманітними. Частина ресурсів безпосередньо пов'язана з певною територією і визначає її рекреаційну цінність та орієнтацію у використанні, іншими ресурсами цю цінність можна збільшити. За умов нераціональної економіки і планування території цінні рекреаційні території можуть бути загублені. Саме поєднання різних умов і ресурсів розвитку рекреаційної діяльності визначає своєрідність і унікальність кожної рекреаційної території.

До факторів розвитку місцевої рекреаційної діяльності можна віднести все, що сприяє або може бути використано для задоволення потреб рекреантів в межах постійного місця проживання. До умов розвитку місцевої рекреаційної діяльності будемо відносити ті об'єкти та явища, які сприяють чи перешкоджають її розвитку, але не виступають матеріальною основою. Наразі найсуттєвішою негативною умовою місцевої рекреаційної діяльності є активні бойові дії в Україні. Об'єкти та явища, які виступають матеріальною основою розвитку місцевої рекреаційної діяльності, відносять до ресурсів – базової категорії географічних наук, які обов'язково беруть участь у формуванні об'єкт-предметної складової географічних досліджень.

Окремою категорією постають рекреаційні території або землі рекреаційного призначення, які відокремлені у структурі земельного фонду. Функцією таких територій є організація відпочинку і туризму населення. Саме їх можна прирівняти до спеціалізованих територій, про які у своїх трактуваннях згадують учені, зокрема С. Д. Шушулков [42].

Проблемі вивчення передумов розвитку рекреаційної діяльності присвятили праці багатьох вчених-географів: О. О. Бейдик, Н. О. Кравченко, М. П. Крачило, О. О. Любіцева, О. Ю. Малиновська, М. П. Мальська, В. Ф. Сірик, В. І. Стафійчук, М. В. Фоменко та інші.

Серед факторів розвитку місцевої рекреаційної діяльності виділяють умови, що сприяють організації місцевої рекреаційної діяльності, та місцеві рекреаційні ресурси. Тут одразу слід зазначити, що про такі риси рекреаційних ресурсів як унікальність, оригінальність, екзотичність, коли ми говоримо про місцеві ресурси, мова не йде. Але, водночас місцеві рекреаційні ресурси мають обов'язково відповідати іншим властивостям рекреаційних ресурсів як естетична привабливість, оздоровча значимість, атрактивність, доступність, стійкість, сприятливість. При цьому слід зазначити, що привабливість (атрактивність), сприятливість, доступність є обов'язковими ознаками будь-яких рекреаційних ресурсів, придатних для місцевої рекреаційної діяльності. Інші – бажані.

Існує дуже багато класифікацій рекреаційних ресурсів (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Підходи до класифікації рекреаційних ресурсів
(на основі [2; 3; 16; 18; 33])

автор	класифікаційні групи	види ресурсів та умов розвитку туризму, що виділяє автор
Кузик С.П.	фізико-географічні	ландшафтні кліматичні умови
	суспільно-географічні	ЕГП, соціально-економічний розвиток, населення і трудові ресурси, розвиток дотичних до туризму галузей виробництва, розвиток інфраструктури
	геополітичні	стабільність політичної ситуації, відсутність міжнаціональних конфліктів, політична культура населення, ставлення населення до іноземних туристів
Смаль І.В.	природні	кліматотерапевтичні, лісові, водні, флоро-фауністичні, бальнеологічні, орографічні, ландшафтні
	суспільні	архітектурні, археологічні, культурологічні, паркові, техногенні
	технологічні	технічні, інформаційні, інноваційні, рекламні, управлінські
Попович С.І.	події	громадські, мистецькі, спортивні, історичні, політичні, релігійні, природні явища
	природні	клімат, водні, мінеральні джерела, лікувальні грязі, рельєф, печери, рослинний і тваринний світ, національні парки і заповідники, мальовничі краєвиди, унікальні природні об'єкти
	історико-культурні	заклади культури; історичні, археологічні, архітектурні пам'ятки, твори монументального мистецтва; етнографічні особливості території, фольклор, центри прикладного мистецтва та ремесел; музеї
Школа І.М.	соціально-економічні	ЕГП, транспортна доступність, рівень розвитку, територіальна організація, рівень обслуговування населення, трудові ресурси, розвиток транспортної мережі
	економічні	економічні, природні, кліматичні, культурно-історичні, трудові, фінансові, соціальні, виробничі
	природні	реальні, втрачені, прогнозовані, естетичні, природні, антропогенні
Матвійчук Л.Ю.	власне тур. ресурси	
	допоміжні	економічні, трудові, інформаційні, інфраструктурні, комунально-побутові
	додаткові	екологічні, коопераційні
Крачило М.П.	природні	клімат, водні ресурси, мінеральні джерела, лікувальні грязі, рельєф, печери, рослинний і тваринний світ, пам'ятки природи, заповідники, мальовничі ландшафти, унікальні природні об'єкти
	культурно-історичні	музеї, виставки, театри, археологічні, історичні, архітектурні пам'ятки, етнографічні особливості, фольклор, центри народного мистецтва
	соціально-економічні	транспортна доступність, рівень розвитку транспортної мережі, ЕГП, рівень економічного розвитку, територіальна організація господарства, рівень обслуговування населення, трудові ресурси
Дорін О.І.	природні	природні, історії і культури, етно-культурне середовище, об'єкти розваг, міста як такі, економічні
	історії і культури	геологічні, орографічні, кліматичні, водні, рослинні, фауністичні, ландшафтні
	етно-культурне середовище	
Бейдик О.О.	природно-географічні	природного походження (НПП, природні та біосферні заповідники, заказники, РЛП, тощо), антропогенного походження (парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва, ботсади, дендропарки, зоопарки, лісопарки, гідропарки)
	природно-антропогенні	архітектурно-історичні, біосоціальні, події
	суспільно-історичні	архітектурно-історичні, біосоціальні, події
Бейдик О.О.	трансресурсні	гомогенні, парарекреаційні
	суперточка-тур	

Аналіз наведених у наукових джерелах інформації класифікації рекреаційних (і туристичних як частини рекреаційних) ресурсів показав, що існує значна розбіжність як між виділеними класифікаційними групами, так і у видах рекреаційних ресурсів. Але найчастіше зустрічається три групи: природні (включно з біокультурними або природно-антропогенними), суспільні (включно з культурно-історичними), соціально-економічні (як інфраструктурна складова, іноді відносять до умов розвитку рекреаційної діяльності). Також можна зустріти, коли суспільні та соціально-економічні ресурси об'єднують в одну групу [36; 38]. Надалі саме 3 групи рекреаційних ресурсів ми будемо розглядати у своїй роботі.

Природні умови і ресурси, що є сприятливими для розвитку місцевої рекреаційної діяльності, охоплюють як природні комплекси, так і окремі процеси і сили природи. До цієї групи відносять і кліматичні умови, і

ландшафтні ресурси, лісові і паркові насадження, водні об'єкти тощо. Вони можуть мати оздоровче чи пізнавальне значення у залежності від видів місцевої рекреаційної діяльності. У цілому, поняття природні ресурси є базовим у географії і географії рекреації та туризму зокрема. вони тісно пов'язані з географічним положенням і місцевим географічним середовищем.

Часто до класифікації рекреаційних ресурсів відносять і умови розвитку рекреаційної діяльності [30], включаючи трудові, соціально-кліматичні, зокрема криміногенна ситуація, політичні передумови, що вважаємо неправильним з точки зору поняттєвого апарату. Ще одним прикладом уведення до класифікації рекреаційних ресурсів саме умов рекреаційної діяльності є класифікація І. В. Смаля [34] (рис. 1.4). Вона є більш поширеною через представлення його навчального посібника в інтернеті.

Рис. 1.4. Класифікація рекреаційних ресурсів [34]

Таким чином, у роботі ми використовуємо генетичний підхід і більш класичний розподіл за класифікаційними групами природних, суспільних, соціально-економічних ресурсів. Бо саме для місцевої рекреаційної діяльності достатньо часто об'єкти туристичної інфраструктури будуть виступати ресурсами розвитку, зокрема ресторани, спортивні клуби, торговельно-розважальні центри.

Такий підхід буде відповідати і поглядам Й. Р. Гілецького [9], особливо щодо сутності природних рекреаційних ресурсів. Тобто, під природними місцевими рекреаційними ресурсами слід розуміти ті об'єкти і природні явища, які можуть ефективно використовуватися місцевими мешканцями у повсякденній рекреаційній діяльності з метою милування (мальовничі ландшафти, парки), матеріального використання (джерела мінеральних вод, гриби, ягоди), відпочинку та оздоровлення (лісові та паркові насадження, пляжі, водойми природного чи антропогенного походження).

Суспільні місцеві рекреаційні ресурси можуть охоплювати не весь спектр можливих об'єктів, визначених у цій категорії. Так, наприклад, не є доцільним до місцевих суспільних ресурсів включати звичайні пам'ятники, археологічні пам'ятки, обмеженим є сприйняття і пам'яток архітектури чи малих форм монументального мистецтва. Це не означає, що їх потрібно викреслювати з переліку місцевих рекреаційних ресурсів, але при визначенні і оцінці місцевого рекреаційного потенціалу їх не варто брати до уваги. А ось рекреаційно-розважальні та соціально-етнографічні ресурси можуть бути завжди цінними, якщо їх раціонально запровадити у ресурсну базу місцевої рекреаційної діяльності. Найбільш цікавою буде група ресурсів під категорією Техносфера (за Й. Р. Гілецьким), яка об'єднує як паркові території, так і рекреаційно-розважальні об'єкти.

РОЗДІЛ 2

ПЕРЕДУМОВИ РОЗВИТКУ МІСЦЕВОЇ РЕКРЕАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Аналіз наукових публікацій показав, що місцева рекреаційна діяльність може розвиватися у межах населеного пункту, так і в його околицях. Визначені часові межі в 30 хвилин за умови сучасного розвитку транспортної системи можуть охоплювати і певні райони області. З урахуванням ситуації, яка склалася на сьогоднішній день, пов'язаної з повномасштабним вторгненням в Україну ворогів, ситуація щодо місцевої рекреаційної діяльності та її ресурсів значно загострилася. Так, у Харківській області за півтора року введення правового режиму воєнного стану значно пошкоджено багато об'єктів історико-культурного, лікувально-оздоровчого, відпочинкового, культурно-розважального призначення, значні площі земель рекреаційного призначення заміновані (рис. 2.1).

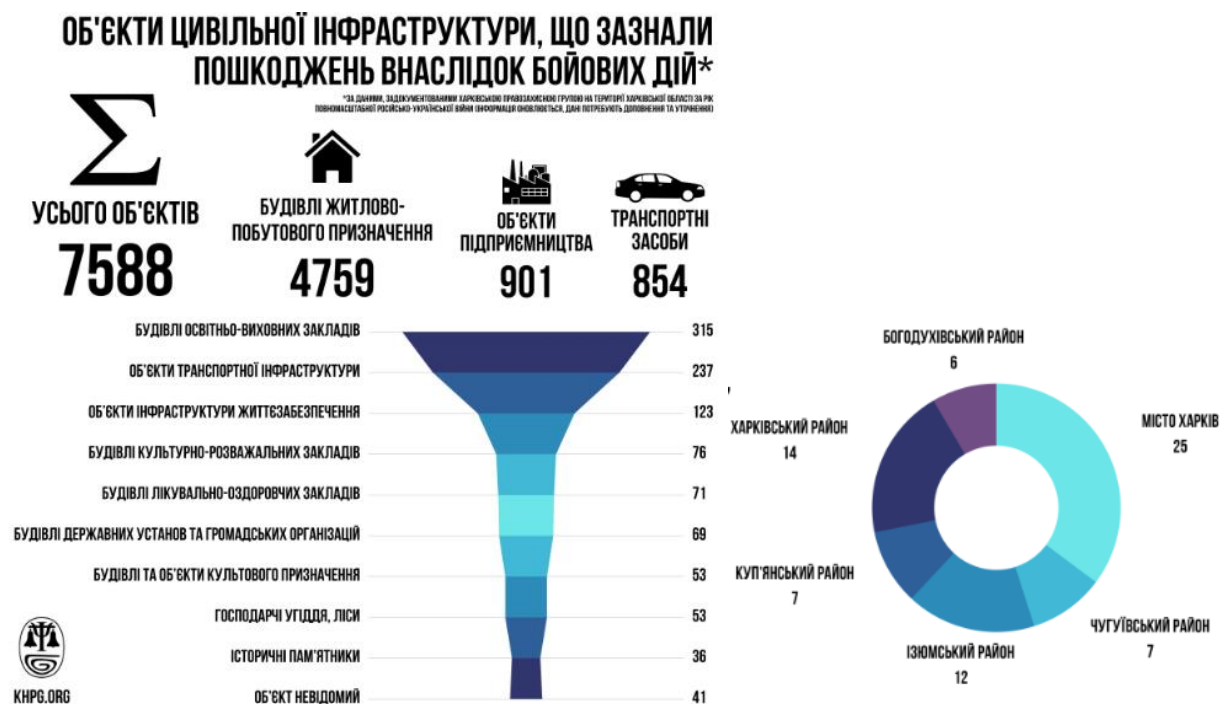

Рис. 2.1. Пошкодження і втрати будівель у Харківській області, зокрема лікувально-оздоровчого призначення [44]

Як приклад територій, що у довоєнні часи активно використовувалися харків'янами у межах щоденної рекреаційної діяльності, а наразі їх

використання є значно обмеженим, можна навести «Екопарк» (наразі йде активна підготовка до відкриття для відвідування тільки незначної частини території – Долини альпак), бази відпочинку та готельно-ресторанні комплекси вздовж Харківського шосе, зокрема «Будиночок лісника», «Superior Golf & SPA Resort», «Sherwood green», ресторани комплекси на околицях Харкова, наближені до зони активних бойових дій навесні 2022 року, зокрема ресторан «Дубровський».

Враховуючи таку ситуацію, територію дослідження було обмежено до м. Харків. Харків – адміністративний, суспільно-економічний, науковий, інтелектуальний і культурний центр Харківської області, зі значною чисельністю населення та напруженим ритмом життя, з великими площами промислової зони та достатнім озелененням. Нерівномірність у розміщенні рекреаційних об'єктів є основою для визначення пріоритетних територій розвитку місцевої рекреаційної діяльності. Більшість об'єктів займають незначні території. У мешканців Харкова доволі значною популярністю користується відпочинок у межах міста: лісопаркова зона, ботанічний сад, зоопарк, міський парк відпочинку та культури, Саржин яр тощо. Майже всі види місцевої рекреаційної діяльності відбуваються на рекреаційних територіях.

2.1. Основна характеристика Харкова

Харків охоплює площу більше 350 км², що дорівнює площі Республіки Мальта і на одну третину більше Князівства Ліхтенштейн, з яких майже 30 тис. га забудовано. Заснування Харкова відноситься до 50-х років XVII століття. Зараз місто протягнулося з півночі на південь на 22 км, а від східних меж до західних – 25 км. Вся територія Харкова поділена на 9 адміністративних районів: Шевченківський, Київський, Салтівський, Немишлянський, Індустріальний, Слобідський, Основ'янський, Новобаварський, Холодногірський. За кількістю населення Харків є одним із

найбільших міст України, що вимагає створення сприятливих умов для місцевої рекреаційної діяльності. Особливо це набуває значення під час різноманітних обмежень, які супроводжують життя харків'ян останні роки. Спочатку пандемія, спричинена вірусом COVID-19, змусила звернути увагу на місцеві умови організації відпочинку. А впровадження воєнного стану взагалі загостило це питання.

З ландшафтної точки зору територія Харкова відноситься до лісостепової зони Лівобережної частини України і знаходиться на вододілі двох гідрографічних систем, утворених Дніпром з притоками і Доном з його притоками. Ця територія є межею лісостепової і степової ландшафтних зон, що забезпечує розмаїття природного ландшафту в околицях Харкова. Серед паркових територій найбільшого визнання отримали кілька.

На початку XIX століття частина діброви, яка з півночі прикривала Харківську фортецю, стала власністю Харківського університету, було виконане планування, покращено благоустрій території, засаджено деревами, отримала назву територія Університетського саду. З того часу територія саду розширилася, отримала оригінальне планування, урізноманітнилася видовим складом рослин, в тому числі і унікальними. За кілька останніх років територія набула нових рис малої архітектурної форми, природні яри обладнали під декоративні ставки з фонтанами, облаштували дитячі зони та спортивні майданчики, піднесивши рекреаційну значущість саду Шевченка на новий рівень (рис. 2.2).

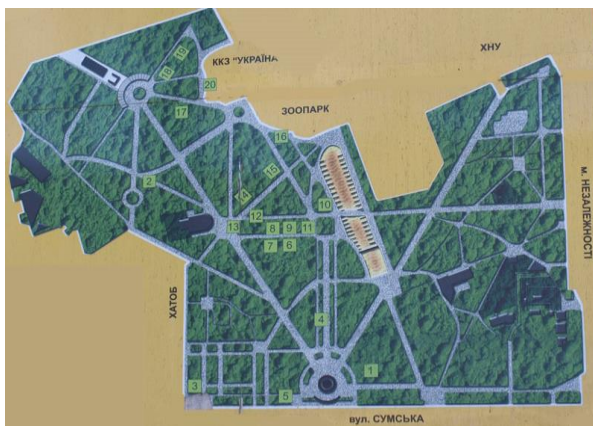

Рис. 2.2. Міський сад імені Т.Г.Шевченка

В 1893-1895 роках в північній частині Харкова на площі більше 130 га був створений міський парк відпочинку, який наразі отримав назву Центральний (рис. 2.3). Композиційний принцип розробки паркової зони базувався на створенні групових насаджень. Контрастні групи дерев: сосни біля насаджень дуба червоного, сріблясті клени і дуби черешчаті, світлі берези поруч з зеленими модринами – підкреслюють красу один одного. У парку створені прогулянкові каштанові та липові алеї, є багато красиво квітучих чагарників. Останніми роками парк перевтілювався не тільки у зону атракціонів, але і улюблену зону відпочинку на природі. Вдале поєднання мальовничих альтанок, тихих алеї, галасливих дитячих зон, активних спортивних майданчиків і стадіонів, життєрадісної зони атракціонів, унікальних малих архітектурних форм у кожному куточку надало парку неповторного значення як рекреаційного об'єкту для будь-якої категорії рекреантів.

Рис. 2.3. Центральний парк культури та відпочинку

Лісопарковий масив (рис. 2.4) знаходиться з північної та північно-західної сторони від центра міста, тягнеться вздовж Белгородського шосе і підходить до житлового масиву Павлове Поле та берегів р. Харків. Це природний змішаний ліс, який займає площу більше 2000 га. Переважає в ньому дуб черешчатий, вік багатьох з яких більше 100 років. Але також зустрічаються масиви кленів, лип, тополь. Південна частина парку має елементи регулярного планування: прокладені алеї, створені групові насадження, відкритий меморіальний комплекс Слави [7].

Рис. 2.4. Лісопарковий масив: до і під час воєнного стану

Лісові масиви, що були охарактеризовані вище, доцільно використовувати для місцевої рекреаційної діяльності, особливо в лісопарку та зелених парках Харкова, для пізнавальної рекреації – лісові масиви та ботанічний сад, зоопарк.

Про ботанічний сад і зоопарк слід згадати окремо як про одних із найвагоміших елементів місцевої рекреаційної мережі. Харківський зоопарк (рис. 2.5) був створений у 1895 році і, таким чином, відноситься до найстаріших зоологічних організацій світу. Колекції зоопарку є дуже цінними і за вагомістю поступаються тільки Київському зоопарку. Після реставрації зоопарк набув рис аналогічних європейських закладів дозвілля, утворивши тематичні зони і створивши більш сприятливі умови для тварин, птахів, рептилій.

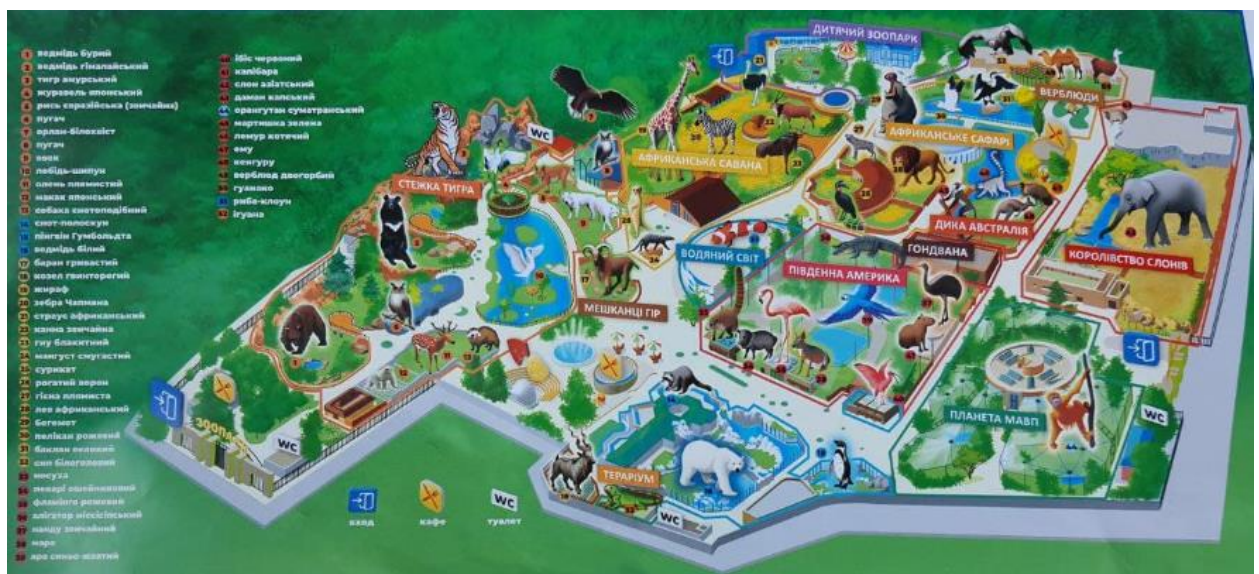

Рис. 2.5. План зоопарку Харкова

Ботсад ХНУ імені В. Н. Каразіна (рис. 2.6) займає дві окремі ділянки, одна з яких приймає відвідувачів, надає послуги як зона фото сесій, пропонує екскурсії в оранжереях. Інша має більш науково-прикладне значення і являє собою переважно дендрарій.

Рис. 2.6. Харківський ботсад

Історико-культурна спадщина Харкова доволі різноманітна. За мирних часів функціонує мережа музеїв, театрів, клубів, кінозалів. Харків славиться архітектурними шедеврами тилів класицизму, бароко, модерну, конструктивізму. Значну роль у довоєнні часи відігравали у культурному житті Харкова фестивалі різної тематики і спрямованості. Величезна кількість є пам'ятників і монументів, значна частка яких вважається оригінальними.

Місцеву рекреаційну діяльність харків'ян забезпечує система торговельно-розважальних центрів, які знаходяться в усіх районах Харкова. Також слід відмітити наявність кількох парків з атракціонами для дітей.

Послуги з розміщення можна отримати як у класичному вигляді, так і є досить оригінальні пропозиції, як, наприклад, готель «Немо», який пропонує гостям і купання з дельфінами і номери з видами на дельфінів.

Послуги з харчування надають ресторани, кафе, бістро, кав'ярні, які задовольняють різні смаки туристів. Вже популярними у всій Україні стала мережа «Кулиничі», яка розпочинала свою діяльність у Харкові. Є кухні різних народів світу, обов'язково на кожній великій вулиці є заклад, який

пропонує українські страви. Найбільш відомими з них є «Малевич», «Тарас Бульба».

У Харкові сходяться 8 залізничних магістралей. Харків пов'язаний майже з 300 населеними пунктами. Пасажирів обслуговують 6 залізничних вокзалів – Харків-Пасажирський, Харків-Левада, Основа, Харків-Балашовський, Нова Баварія і Лосєве. Вокзали здатні приймати щодня понад 200 тисяч пасажирів.

Автовокзал і 6 автостанцій обслуговують більше 150 тисяч пасажирів приміського сполучення. Всього приміське сполучення базується на 34 маршрутах загальною протяжністю 810 км. Є міжобласне автобусне сполучення. Також у Харкові є міжнародний аеропорт.

По місту пересування пасажирів забезпечують метрополітен, який трьома гілками з'єднує різні райони Харкова, трамвайні, тролейбусні, автобусні і експрес маршрутні види транспорту [46; 47].

2.2. Природні умови розвитку місцевої рекреаційної діяльності у м. Харків

Харків розкинувся на п'яти пагорбах і в п'яти долинах, має яскраво виражений рельєф – горбиста рівнина, порізана долинами, балками і ярами. Широкі простори заплави річок Харків і Лопань поділяють територію на кілька основних частин, з яких тільки одна є вирівняною за характером рельєфу. Так, в орографічному відношенні у межах Харкова виділяють Центральне плато, що виходить до місця злиття зазначених річок, простягнувшись з півночі на південь, Холодногірські і Лисогірські гряди у західній частині міста, Салтівські пагорби у східній частині міста, а південна частина міста є вирівняною і носить назву Поділ. Абсолютні висоти території знаходяться в межах 90-190 м. На ділянках заввишки більше 105 м над рівнем моря знаходиться трішечки більше половини (55%) загальної території Харкова.

Кліматичні умови Харкова сприятливі для здійснення місцевої рекреаційної діяльності протягом всього року, за виключенням кількох днів на рік, які характеризуються несприятливими умовами для прогулянок. Зима є помірно холодною мінливою, а влітку стоїть тривала стійка жарка погода. Середньорічна температура холодного періоду – 11°C, теплого періоду – 18,6°C. Середньорічна кількість опадів 609 мм, максимальна добова – 74 мм. У холодний період року переважають південно-східні вітри, в теплий – північно-західні [1].

Центральна частина міста знаходиться в місці злиття трьох річок – Харків, Лопань і Уди, що впадають в Сіверський Донець. Їх русла до другої половини XIX ст., коли була проведена низка меліоративних і берегоукріплювальних робіт, відрізнялися мінливістю. Річки мають притоки: Очеретянка і Немишля, Лозовенька, Олексіївська, Саржин Яр, Сухий Жихор, Студьонка і Рогань. Усі вони є неповноводними і несудноплавними, а їх використання у рамках місцевої рекреаційної діяльності обмежене. Однак у центральній частині Харкова працюють на р. Лопань човникові станції «Стрілка» у сквері Стрілка (рис. 2.7) і «Ластівка» на міській набережній, на яких можна взяти в оренду човни чи катамарани і здійснити невелику водну прогулянку, на північно-східних околицях Харкова на р. Харків неподалік Журавлівського гідропарку працює оренда човнів та гідропедів в пляжно-розважальному центрі «Акважур» (рис. 2.7), де можна покататися Веслувальним каналом.

Рис. 2.7. Човникові станції

Відсутність повноводних річкових артерій в межах Харкова була замінена створенням гідропарків за проектами харківських архітекторів: в басейні р. Харків – Журавлівський гідропарк (189 га); р. Уда – Удянський гідропарк (90 га), Жихорське та Новобаварське водосховища; р. Лопань – Основ'янський гідропарк, Гончарівське водосховище, Олексіївський лугопарк (120 га). Ці акваторії з обладнаною пляжною зоною дуже популярні серед міського населення Харкова. Також у Харкові працюють і розважальні комплекси як «Акважур» (рис. 2.8), «Пурпурові вітрила» тощо.

Рис. 2.8. Пляжно-розважальний комплекс «Акважур» недолік Журавлівського гідропарку

На жаль, не всі водні рекреаційні зони (наприклад, Удянський гідропарк, Основ'янське озеро, Петренківське водосховище) мають санітарні паспорти, чисті пляжі і воду, всілякі водні розваги. Основ'янський гідропарк діє на місці колишніх піщаних кар'єрів, що забезпечує достатню глибину водосховища та піщані пляжі.

Під час дії правового режиму воєнного часу кількість видів місцевої рекреаційної діяльності для населення різко скоротилося, особливо коли мова йде про приміські території, які можуть залишатися замінованими. Що стосується Харкова, то у 2022 році жоден пляж у межах міста і області не був відкритий офіційно, а діяла офіційна заборона на купання і використання пляжів. У травні 2023 році на засіданні комісії ТЕБ та НС прийняли рішення про відкриття чотирьох пляжів у сел. Безлюдівка, включно з аквапарком «Олександра» [48].

Однією зі складових природних рекреаційних ресурсів є лісові масиви, які надають можливості для організації відпочинку, фізичної релаксаційної активності, емоційного-оздоровчого контакту з природою, виступають чинником позитивного впливу на здоров'я та самопочуття, а також сприяють розвитку майже всіх видів рекреаційної діяльності. Майже всюди лісові масиви використовують при кліматолікуванні, створюючи повітря, насичене фітонцидами. Лісова зона Харкова простягнулася в радіусі 50 км навколо обласного центру.

Зелена зона Харкова, яка являє собою природні та природно-антропогенні місцеві рекреаційні ресурси, утворюється мережею парків (26 одиниць), міських садів (7 територій), скверів (193 одиниці), бульварів (35 об'єктів), набережних (4 одиниці), луго- та гідропарків (4 одиниці), гаями (3 об'єкти), один лісопарком і множиною озелених куточків відпочинку (понад 500 об'єктів) [7]. Частина з них зареєстрована як території ПЗФ, але з можливістю використання у рекреаційній сфері. Загальна площа зелених насаджень Харкова – більше 11 тисяч га, на кожного мешканця міста приходить 12 м² зеленої території, на якій найчастіше трапляються дуб, каштан, сосна, клен.

Території ПЗФ Харкова є складовою частиною місцевих природних рекреаційних ресурсів, які охоплюють 15 об'єктів (табл. 2.1, рис. 2.9) загальною площею 1451,85 га, що становить 4-5 % від усієї площі міста [24].

Таблиця 2.1

Об'єкти ПЗФ м. Харків [26]

№ на карті	Назва	Загальна площа; рік створення	Об'єкти охорони
1	2	3	4
Малопорушені природно-територіальні комплекси (листяні ліси)			
113	Пам'ятка природи (ПП) ботанічна «Сокольники – Помірки»	163,1 га; 1972 р.	Типова діброви південного лісостепу

продовження табл. 2.1

98	РЛП «Сокольники-Помірки»	1104,6 га; 2012 р.	Природні комплекси на території Харкова, збереження умов для організації відпочинку
Малопорушені природно-територіальні комплекси (соснові ліси)			
182	Заказник лісовий «Григорівський бір»	76 га; 1999 р.	Унікальний насаджений сосновий ліс на надзаплавній терасі долини р. Уди
Малопорушені природно-територіальні комплекси (водоймища і водно-болотні угіддя)			
1	2	3	4
198	Заказник гідрологічний «Крюківський»	39,3 га; 2005 р.	Представляє еталон сучасної річкової системи, найширша частина долини р. Уди
183	ПП ботанічна «Залютинська»	3; 1999 р.	Фрагмент заплави р. Уди
Змінені природно-територіальні комплекси (парки, сади)			
1	Ботсад ХНУ ім. В.Н. Каразіна (1804 р.)	41,9 га; в ПЗФ з 1998 р.	Колекція близько 5 тис. видів і сортів рослин
108	ПП ботанічна «Сад імені Т.Г.Шевченко»	0,8 га; 1984 р.	20 дерев дуба звичайного віком більше 100 років і біля 100 декоративних видів і форм інших рослин
6	Харківський зоопарк (1895 р.)	22 га; в ПЗФ з 1993 р.	Колекція диких тварин
Окремі дерева (охороняються ділянки площею менше 0,5 га)			
9	ПП ботанічна «Будинок вчених»	0,1 га; 1984 р.	Дуб звичайний віком понад 200 років
36	ПП ботанічна «Дерева гінкго»	0,1 га; 1984 р.	Два дерева реліктового рідкісного виду з відділу голонасінних
41	ПП ботанічна «Дуб Бабушкін»	0,1 га; 1984 р.	Дуб звичайний віком більше 100 років
50	ПП ботанічна «Інститутська»	0,35 га; 1984 р.	15 дерев восьми видів екзотичних порід віком 20-80 років
102	ПП ботанічна «Пушкінська»	0,2 га; 1984 р.	Два дерева дуба звичайного віком 150-250 років
125	ПП ботанічна «Чорноглазівська»	0,2 га; 1984 р.	Три дерева дуба звичайного віком 100-150 років, які є залишками корінних дібров
127	ПП ботанічна «Чорноглазівські дуби»	0,2 га; 1984 р.	Два дерева дуба звичайного віком 160 і 200 років, які є залишками корінних дібров

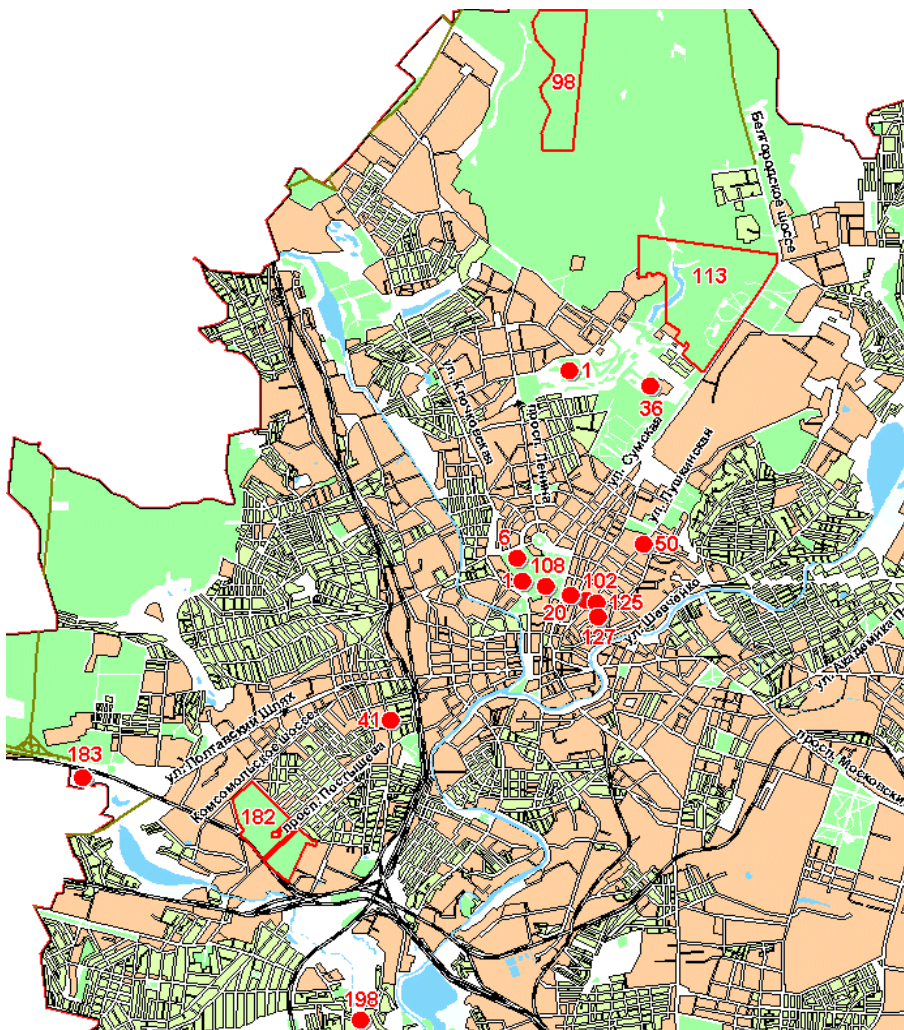

Рис. 2.9. Об'єкти ПЗФ м. Харків (номер на карті відповідає нумерації об'єктів ПЗФ Харківської області в табл. 2.1) [26]

Поміж об'єктів ПЗФ, які доцільно залучати в місцеву рекреацію, за кількістю переважають ботанічні пам'ятки природи — 10 об'єктів (67 %), за площею — регіональний ландшафтний парк (76 %). Найбільш представленими у Харкові є природно-територіальні комплекси листяних лісів (рис. 2.10). Цей тип комплексів займає більше 80 % площі заповідних територій міста. Меншу частку (5,2 %) займають соснові масиви. Ще менше представлені змінені природно-територіальні комплекси паркових зон і водно-болотних угідь (4,5 % і 2,9 % відповідно). Окремі дерева охороняються на територіях, загальною площею 1,2 га.

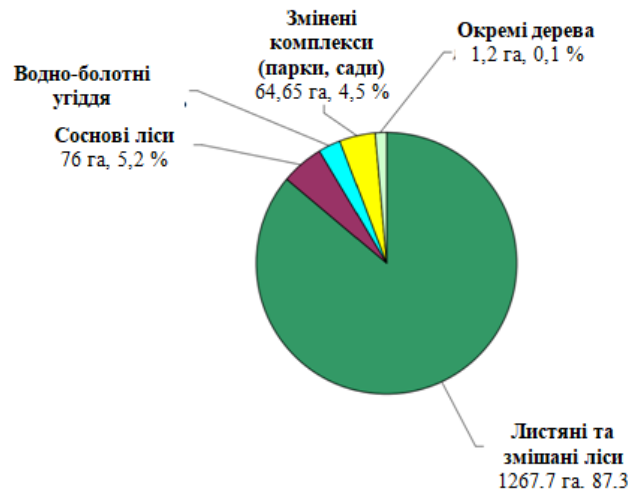

Рис. 2.10. Співвідношення природно-територіальних комплексів в межах об'єктів ПЗФ (площа та частка загальної площі ПЗФ Харкова)

Малопорушені природно-територіальні комплекси, де охороняються листяні і змішані ліси (рис. 2.11), розміщуються на території Харківського Лісопарку, який являє собою унікальні лісові формації з порівняно незначною кількістю доріг і будівель, у зв'язку з чим його населення включає до улюблених місць місцевої рекреаційної діяльності. Особливо відвідуваним є південний масив Лісопарку, який має добре транспортне сполучення з багатьма районами міста і гарну транспортну розв'язку, включно з можливостями дістатися власним автомобілем. В'їзд на саму територію Лісопарку звичайно заборонений.

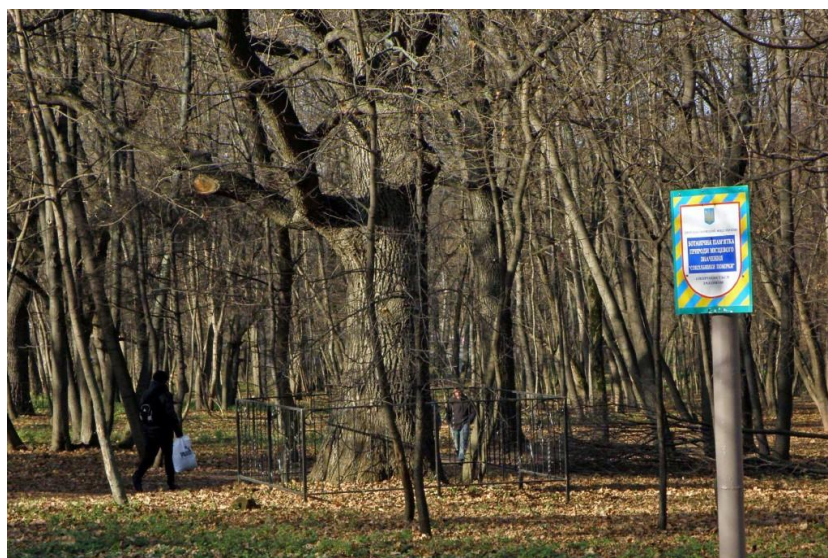
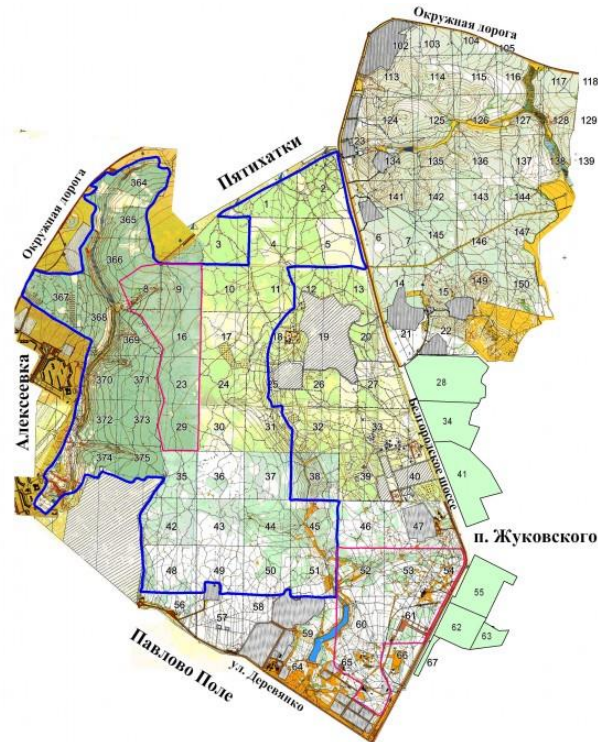

Рис. 2.11. Дуби віком 300-450 років на території ботанічної пам'ятки природи «Сокольники-Помірки»

Пам'ятка природи «Сокольники-Помірки» разом із РЛП «Сокольники-Помірки» входять до території Лісопарку (рис. 2.12) і придатні для рекреаційних цілей, хоча трапляються поодинокі випадки порушення заповідного режиму. Ці території мають природоохоронну і рекреаційну цінність для міста.

Регіональний ландшафтний парк "Сокольники-Помірки"
рішення обласної ради від 30 серпня 2012 року № 518-VI (XV сесія VI скликання):

СКП «Харківзеленбуд» Лісопаркове господарство –
кв. 1, 2, 4, 5, 8, 9, 10, 11 (вид. 1, 2 част., 4-6 част., 7, 9), 16, 17, 18 (вид. 1, 5-13), 23, 24,
25 (вид. 1-3, 10-13, 15), 29, 30, 31 (вид. 1-4, 9-12), 35, 36, 37, 42, 43, 44, 45, 48, 49, 50, 51 – **776,4 га**;

Данилівський дослідний держлісгосп УкрНДЛГА ім. Г.М. Висоцького Дергачівське лісництво –
кв. 364 (вид. 1, 3-5), 365, 366, 367 (вид. 2, 3), 368, 369, 370, 371, 372, 373, 374, 375 – **328,2 га**

Ботанічні пам'ятки природи місцевого значення
рішення облвиконкому від 17 липня 1972 року №377:

"Сокольники-Помірки"
СКП «Харківзеленбуд» Лісопаркове господарство –
кв. 52, 54, 60, 61, 65, 68 (вид. 1-9, 13, 15-24) – **163,1 га**

"Помірки" (увійшла в состав РЛП "Сокольники-Помірки")
СКП «Харківзеленбуд» Лісопаркове господарство –
кв. 8, 9, 16, 23, 29 – **120,4 га**

Рис. 2.12. Об'єкти «Сокольники-Помірки» [43]

РЛП «Сокольники-Помірки» поки ще не має затвердженого зонування, але у парку планується створення заповідної зони, зони регульованої та стаціонарної рекреації, екологічного виховання населення міста. Для даної території (1105 га) таке зонування – досить виважене рішення. Проте з огляду на те, що вся дана територія лісу має рекреаційну значущість, зона регульованої рекреації має бути максимально великою, а заповідна зона

повинна мати не характер заповідника, що практично недосяжно в міському лісі, а заказника. На думку учених провідних національних парків заказна зона максимально відповідає природно-рекреаційному середовищу Харківського лісопарку. У заповідній зоні забороняється прохід поза позначених доріг, а також будь-яка діяльність за винятком наукової. Заказна зона має проміжний характер між заповідною зоною і зоною регульованої рекреації, допускається вільне переміщення, немасові екскурсії, одиночні відвідування без господарської діяльності, що безумовно відповідає сучасному, в екологічному відношенні сприятливому стану виділеної території лісопарку, ботанічної пам'ятки природи «Померки», якій нечасті відвідування людей не шкодять. Регіональний ландшафтний парк допускає зону стаціонарної рекреації, до якої можуть увійти дитячі табори, спортивні бази і інші загальнодоступні об'єкти рекреації з однією тільки законною вимогою – заборонаю господарській діяльності, яка приводить або може привести до погіршення природного стану середовища згідно з законодавчою базою України [28].

Наразі територія РЛП «Сокольники-Помірки» активно використовується в щоденній рекреаційній діяльності жителів Харкова та гостей міста (рис. 2.13). Його територією прокладені пішохідні, велосипедні, лижні маршрути.

Рис. 2.13. Стенд веломаршруту – приклад організованої місцевої рекреації у новоствореному РЛП «Сокольники-Помірки»

2.3. Суспільні та соціально-економічні ресурси розвитку місцевої рекреаційної діяльності

Розглядаючи суспільні ресурси розвитку місцевої рекреаційної діяльності, слід на початку наголосити на тому, що не всі суспільні ресурси доцільно відносити до розряду місцевих рекреаційних з точки зору частоти відвідуваності і рекреаційного чи пізнавального значення. З іншого боку, впроваджений 24.02.2022 р. воєнний стан значно вплинув саме на суспільні ресурси щодо можливості їх залучення у місцеву рекреаційну діяльність. Ураховуючи ці моменти, з погляду на сьогодення Харкова, не доцільно розглядати у роботі пам'ятники та інші споруди монументального мистецтва, театри (переважну більшість, крім однієї сцени), музеї, які на сьогодні не працюють відповідно до рішення обласної військової адміністрації з погляду на небезпековість ситуації.

Соціально-економічні умови відіграють дуже важливу роль, коли мова заходить про туризм, який обов'язково супроводжується наданням послуг проживання, харчування, транспортування, екскурсійними послугами чи покупкою сувенірів [11]. У разі звернення уваги на місцеву рекреаційну діяльність, то ці важелі уходять на другий план, залишаючи важливим надання послуг харчування (ресторани, кав'ярні) і розваг. Саме на послуги організації щоденного чи щотижневого дозвілля слід звертати увагу при розгляді місцевої рекреаційної діяльності.

Серед основних суспільних ресурсів слід назвати парки, клуби, торговельно-розважальні центри, які при розгляді місцевої рекреаційної діяльності переходять з розряду соціально-економічних умов до суспільних ресурсів тощо. Обмежено до цієї категорії під час воєнного стану входять театри і музеї.

Паркові масиви, які мають всі умови для організації сімейного дозвілля були розглянуті вище, бо переважна складова таких парків є природна.

Парків, які включали би тільки атракціони, Харків не має, бо розвинута концепція зеленого міста.

Торговельно-розважальні центри наразі розгортають свою діяльність. Слід зазначити ТРЦ «Французький бульвар» та «Nikolsky», які наразі є популярними серед харків'ян. Так, ТРЦ «Французький бульвар» (рис. 2.14) відновив довоєнну традицію організації дитячих свят і майстер-класів, працює кінотеатр, боулінг, відновлена робота «ШатоЛедо» з роллердромом. Звичайно, не всі магазини і заклади харчування відновили у ньому роботу, але те, що працює, є цілком достатньо для зменшеного у зрівнянні з довоєнними часами потоком відпочивальників.

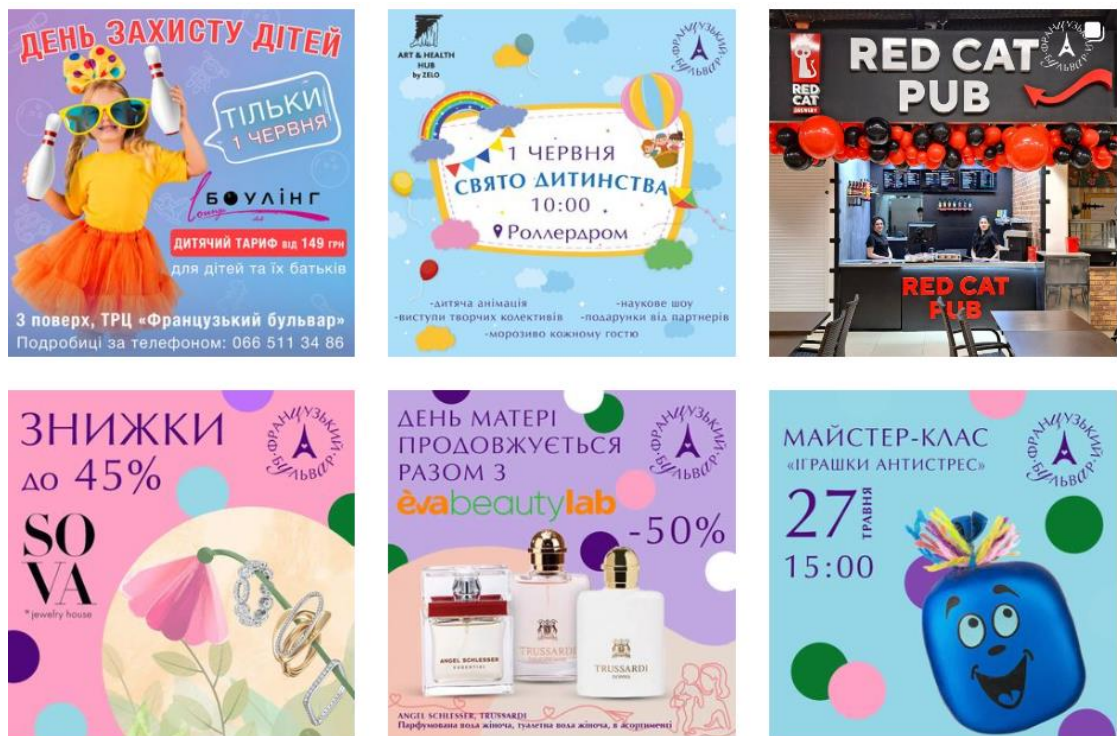

Рис. 2.14. Послуги, що у сучасних умовах пропонує ТРЦ «Французький бульвар» [45]

ТРЦ «Nikolsky» пропонує відвідати безліч магазинів, надає такі послуги з проведення дозвілля як кінотеатр і боулінг. Його перевагою є підземні паркування, які використовують як укриття під час повітряних тривог, і розташування у центрі міста. ТРЦ «Nikolsky» зараз у Харкові є другим після «ЕрміловЦентр», який може проводити виставки. Так у лютому відбулася виставка робототехніки, а у квітні – аерокосмічна та писанок.

Незважаючи на відсутність спеціальної дитячої розважальної зони (на відміну від ТРЦ «Французький бульвар»), «Nikolsky» проводить для дітей майстер-класи з гри у шахи, шашки, інші настільні ігри, з виготовлення українських оберегів.

Також відновив роботу і ТРЦ «Дафі». Крім цього у магазинах мереж «Клас», «Рост» можна посидіти відпочити, випити кави, з'їсти піци (рис. 2.15).

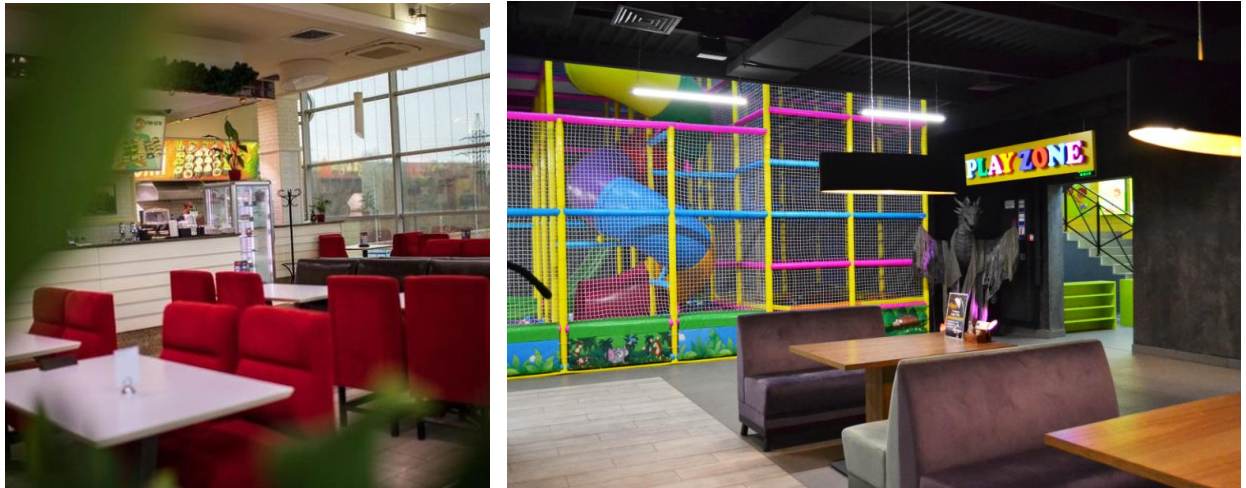

Рис. 2.15. Відпочинково-дозвілєві зони супермаркетів

До суспільних рекреаційних ресурсів відносять і події заходи. Під час воєнного стану проведення масових заходів є вкрай обмеженим як за територією проведення, так і за кількістю учасників. Переважна більшість атракцій не відповідає умовам, що висунуті до приміщень, які можна використовувати під час воєнного стану.

ТРЦ «Nikolsky» завдяки наявності підземних поверхів, має можливість проводити масові події заходи, розраховані на будь-яку чисельність глядачів. Обмеження становлять тільки використовувані площі. Так, нещодавно відбулися чемпіонат з бальних танців, змагання з таеквондо. Одним із цікавих регулярних заходів стала у 2023 році серія відкритих тренувань для дітей і дорослих «Kharkiv Sport City». Так вже відбулися масові тренування з фігурного катання на роликах, з сучасних і бальних танців, з фітнесу, з футболу і баскетболу, з таеквондо тощо. Також у цьому

центрі проводять і фестивалі, як музичні (зокрема KharkivMusicFest), спортивні (зокрема у рамках Kharkiv Sport City), так і наукові (рис. 2.16).

Рис. 2.16. Заходи, що проводяться у ТРЦ «Nikolsky» [49]

Музеї наразі теж не працюють для масових відвідувачів, але Літературний музей наразі проводить невеликі тематичні заходи у безпечних локаціях, інформацію про які отримують тільки ті, хто на них зареєструвався у погляду на небезпеку. Експозиції більшості музеїв Харкова були евакуйовані навесні 2022 року, тому відкриття виставок, наприклад, Художнього чи Історичного музеїв, є ускладненим навіть за умови надання безпечного арт-простору.

Театри теж не працюють у своїх приміщеннях, але знаходять можливості давати вистави у метрополітені, підземному паркінгу (рис. 2.17), для конкретних організацій під замовлення. Також працює сцена у Театрально-концертному центрі, що знаходиться на цокольному поверсі приміщення Оперного театру. Відкрито і з анонсами концертні заходи харківських театрів відбуваються у безпечних медіа просторах Art Area ДК і Kharkiv Media Hub. Харківський театр ляльок запрошує на вистави, які

проходять у внутрішньому дворі, при цьому під час повітряної тривоги вистава припиняється і глядачі проходять у метрополітен як укриття.

Рис. 2.17. Театральні вистави на незвичних локаціях під час воєнного стану

Цікавою є діяльність «Єрмілов Центр», який крім виставок картин і фотографій, у 2023 р. проводив показ колекції харківської дизайнери М. Кулієвої, а у ТРЦ «Nikolsky» відбувся показ мод українських брендів «Подіум долі».

Наразі культурне життя Харкова поступово відновлюється у нових реаліях воєнного стану. Свої території надають безпечні арт-майданчики для проведення концертів, виставок, презентацій. Але небезпека повітряних атак не дає ще можливості у повній мірі залучати місцеві рекреаційні ресурси.

Що стосується закладів громадського харчування, то зараз у Харкові їх відкрилася майже довоєнна кількість. Послуги, що ними надаються, дуже різноманітні – від національних страв кухні різних народів світу до кави і кальяну. Їх можна знайти у будь-якому районі міста, але переважно вони зосереджені у центральній частині міста (м. Свободи, вул. Сумська, вул. Пушкінська, пл. Конституції).

Спортивні клуби також є осередками місцевої рекреаційної діяльності, бо дозволяють відновити фізичне здоров'я. Поступово мережа спортивних центрів відновлює роботу з урахуванням втрат, які понесли під час обстрілів.

Так, кілька басейнів не відновлюють роботу саме за таких причин. Це «Локомотив», «Акварена», «Хвиля». Не працює і відомий на всю Україну аквапарк «Джунглі», які завжди були об'єктом цілорічної місцевої рекреації завдяки дисконтній системі. Тренажерні зали відновлюють роботу з урахуванням попиту на послуги, і спершу у районах, які характеризуються значними темпами повернення населення.

Поступово відкриваються спа-салони, які надають комплексні послуги, включно з масажем різного спрямування. Так, слід відзначити такі найпопулярніші спа-салони як спа-центр «Печера», салон «Royal spa Relax». Найвищий рівень комфорту і найбільше різноманіття послуг пропонує єдиний спа-готель «Немо».

Всі охарактеризовані об'єкти можуть бути використані в щоденній рекреаційній діяльності, при ефективному плануванні якої можна цілком забезпечити безпечність культурного життя Харкова навіть у воєнні часи.

РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ ДОСЛІДЖЕННЯ

3.1. Забезпеченість природними ресурсами місцевої рекреаційної діяльності у м. Харків

Відповідно до сутності поняття природні рекреаційні ресурси, до цієї категорії входять у межах населених пунктів парки і лісопаркові зони, інші категорії зелених насаджень, водойми і річки, прирічкова територія, джерела мінеральної води, об'єкти ПЗФ, які дозволяють здійснення рекреаційних занять з / без обмеження відпочивальників.

У Харкові 27 квітня 2005 р. був затверджений проєкт щодо організації територій рекреаційного призначення «Зелені зони та зелені насадження» [27], до переліку якого увійшли паркові території, включно з тими, що мають статус природно-заповідних (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Території рекреаційного призначення м. Харків «Зелені зони та зелені насадження»

Назва району	Назва території (номер на карті)	Площа, (га) 2005 / 2011 / 2016 р.р.
2	3	4
Шевченківський	Олексіївський лугопарк (1)	29,88
	Саржин яр (2)	8,06
	Центральний парк (3)	83,76
	Сквер, м. Свободи (4)	3,37
	Міський сад ім. Т.Г. Шевченка (5)	20,99
	Соснова гірка (6)	1,44
	Лісопарк (48)	1386,1
Шевченківський район	Разом	147,5045 / 1517,3841 / 1412,628
Новобаварський	Сквер, 3-ій Усівський в'їзд (31)	0,22
	Сквер «Гончарівський», вул. Конєва (32)	0,30
	Сквер, Нетеченська набережна (33)	0,58
	Карпівський сад, вул. Велика Гончарівська (34)	13,41
	Сквер ім. Ф.М. Сафарова (35)	3,00
	Удянський гідропарк (36)	25,21
	Новобаварський сквер (37)	4,72
	Сквер, вул. Кибальчича (38)	5,29
	Дубовий гай, Карачівське шосе (39)	79,26
Новобаварський район	Разом	131,9982 / 131,8771 / 131,8771

продовження табл. 3.1

Київський	Сосновий бір на Пісках (7)		15,72
	Карякін сад (8)		2,19
	Зелені насадження Журавлівських схилів (9)		1,84
	Молодіжний парк (10)		7,05
	Сквер Перемоги (11)		2,25
	Сквер Шевченка (12)		0,29
	Театральний сквер (13)		0,45
	Сквер ім. М. М. Коцюбинського (14)		0,11
	Сквер Свободи (15)		0,398
	Сквер ім. А.С.Макаренка (16)		0,412
	Журавлівський гідропарк (49)		154,80
	Київський район	Разом	30,7044 / 184,8108 / 184,8108
Слобідський	Парк ПК Металіст (17)		4,81
	Парк Машинобудівників (18)		60,83
	Жасміновий бульвар (19)		4,01
	Парк «Зустріч» (50)		4,40
Слобідський район	Разом	69,6464 / 68,7973 / 7,9691	
Холодногірський	Лугопарк «Пурпурові Вітрила» (20)		25,51
	Сквер «ПК Залізничників» (21)		0,99
	Зелені насадження, вул. Залютинська (22)		34,77
	ПКтаВ Холодногірського району (23)		2,20
	Сквер Пожежників (24)		0,66
	Холодногірський сквер (25)		0,27
	Сквер біля Будинку Офіцерів (26)		0,80
	ПКтаВ Юність (27)		7,21
	Сквер ПК «Харчовик» (ХАТ музичної комедії) (28)		0,97
Холодногірський район	Разом	73,3708 / 72,5721 / 72,5721	
Салтівський	Парк Пам'яті (29)		4,15
	Парк Перемоги (30)		44,96
Салтівський район	Разом	49,108 / 45,8487 / 45,8487	
Індустріальний	ПКтаВ ім. В.В. Маяковського (40)		7,94
	ПКтаВ «Зелений Гай» (41)		57,12
Індустріальний район	Разом	65,0632 / 64,9612 / 64,9612	
Немишлянський	Петренківський лугопарк (42)		8,15
	Парк Б. Хмельницького (43)		4,38
	Парк «Зустріч» (51)		11,40
Немишлянський район	Разом	23,9297 / 13,9297 / 13,9297	
Основ'янський	Сквер, м. Героїв Небесної Сотні (44)		0,84
	Сквер, м. Героїв Небесної Сотні (45)		1,66
	Основ'янський гідропарк (46)		4,88
	Гутянський гай (47)		66,98
Основ'янський район	Разом	74,3696 / без змін / без змін	
Разом	654,2948 / 6441722,5894 / 2008,9663		

Умовні позначення:

 гідропарки,
  парки відпочинку,
  об'єкти ПЗФ

 Об'єкти, що були вилучені з переліку території рекреаційного призначення за 2005-2011 рр., закреслені – зміни 2016 р.

 Об'єкти, якими був розширений перелік територій рекреаційного призначення за досліджуваний період

У 2011 році була оприлюднена інформація про використання земель рекреаційного призначення станом на 01 вересня 2011 р. [43], з якого нас цікавила інформація про категорію земель «Зелені зони та зелені насадження». Пізніше, у 2016 році ще один раз були внесені зміни до переліку рекреаційних зон.

Порівнюючи перелік територій щоденної рекреаційної діяльності, можна констатувати, що у цілому кількість об'єктів не змінилася, але суттєво збільшилася площа за рахунок офіційного віднесення території Лісопаркового масиву до зелених зон та зелених насаджень рекреаційного призначення.

Таким чином, загальний розподіл об'єктів ПЗФ та територій рекреаційного призначення (зелені зони і насадження) можна представити таким чином (рис. 3.1). Цікавим представляється розподіл об'єктів за адміністративними районами міста (табл. 3.2).

Найбільші площі території, придатні для місцевої рекреації, займають у Шевченківському районі завдяки розміщенню лісопаркового масиву та заповідання РЛП «Сокольники-Помірки» значної території. У цьому ж районі і найбільша частка від загальної площі району природно-заповідних об'єктів, які доцільно залучати як ресурси місцевої рекреаційної діяльності (9,8 %) і найбільша забезпеченість площами таких об'єктів на одного мешканця (до заповідання РЛП та лісопаркового масиву складала 19 м², а після заповідання збільшилася аж до 124 м² на одного мешканця). Крім того є лугопарк, два об'єкти загальнодержавного значення (ботанічний сад, зоопарк), численні сквери. Але поряд з цим є досить велика кількість об'єктів, які мають у майбутньому стати офіційними рекреаційними територіями. Це сквер з Дзеркальним струменем, Покровський сквер, сквер Слави та багато інших. Але в основних положеннях Генерального плану Харкова до 2027 р. окремі паркові території розглядаються як такі, що не мають рекреаційної вагомості, є у занедбаному стані, нераціонально використовуються і передбачаються під житлову і соціальну забудову.

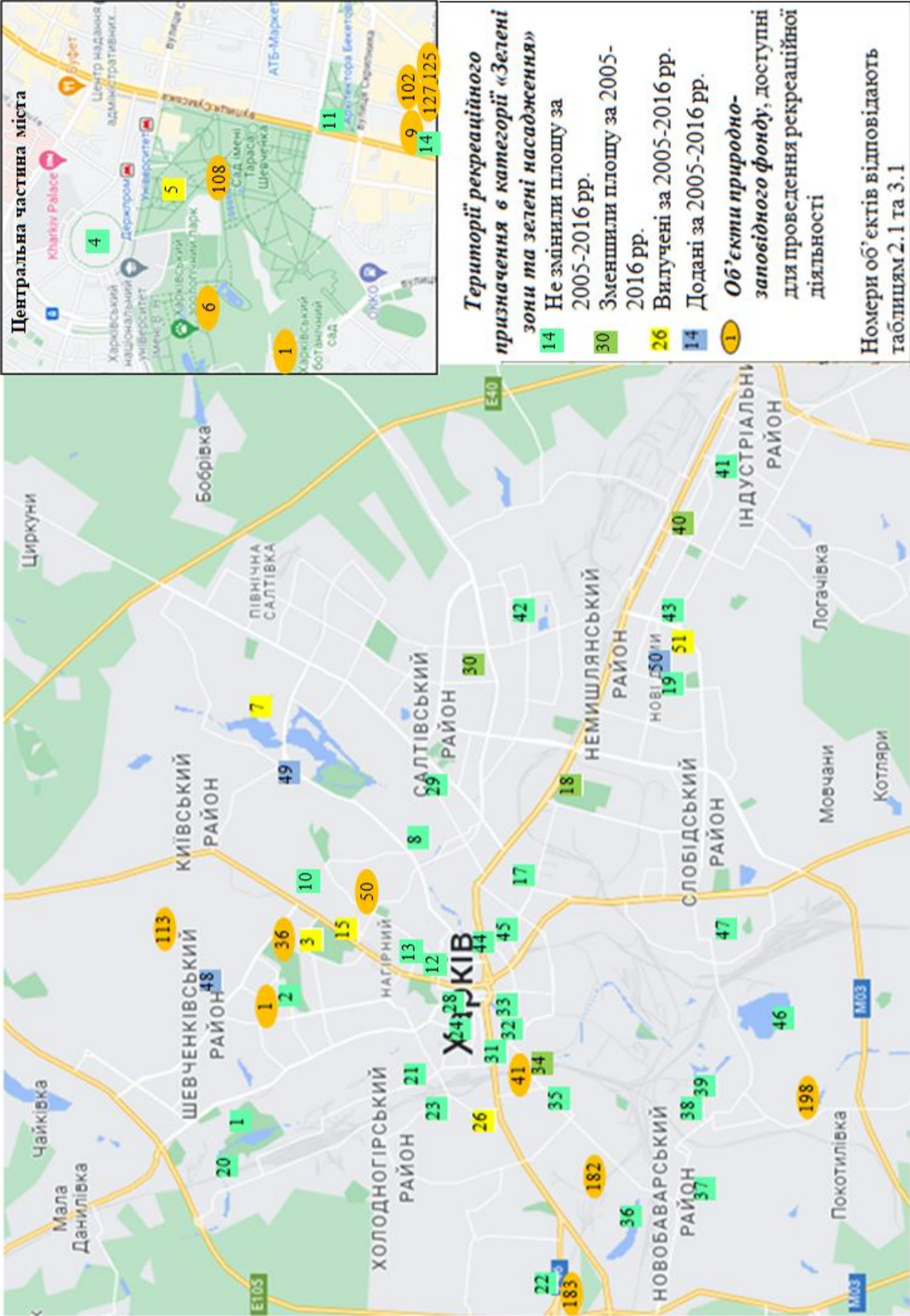

Рис. 3.1. Природно-антропогенні об'єкти Харкова, придатні для організації щоденної рекреаційної діяльності

Таблиця 3.2

Рейтинг адміністративних районів Харкова
за природними місцевими рекреаційними ресурсами

Район	Площа		Населення		Природні рекреаційні території		
	га	% від площі міста	тис. ос.	% від населення міста	га	% від площі району	м ² на 1 жителя
Шевченківський	4418	14,4	223,9	15,5	1517,4	9,8	124,0
Новобаварський	3471	11,3	107,2	7,5	131,9	3,8	12,3
Київський	4569	14,9	181,7	12,5	184,8	4,1	10,2
Слобідський	2434	8,0	146,4	10,3	68,8	2,8	4,7
Холодногірський	3211	10,5	88,5	6,1	72,6	2,3	8,3
Салтівський	2401	7,8	304,2	21,0	45,8	1,9	1,5
Індустріальний	3339	10,9	156,2	10,8	65,0	1,9	4,2
Немишлянський	2229	7,3	142,2	9,9	13,9	0,6	0,97
Основ'янський	4554	14,9	92,8	6,4	74,4	1,6	8,0

У Шевченківському районі це частково території Лісопарку, Саржиного яру, саду Шевченка (що наразі перебувають під категорією рекреаційних земель), сквер по вул. Культури, сквер ім. Говорова загальною площею біля 170 га.

На другому місці Київський район з загальною площею природних та природно-антропогенних територій, які доцільно залучати як ресурси місцевої рекреаційної діяльності, 184,8 га і 4,05 % питомої ваги від загальної площі району. Але за відносним показником забезпеченості такими територіями на одного мешканця район займає третє місце (10,2 м²), а до офіційного включення Журавлівського гідропарку і зовсім був на сьомому місці з дев'яти. Відповідно до основних положень Генерального плану Харкова 2004-2027 р.р. [54] передбачається віддати під селітебну зону частини Журавлівського гідропарку, лісопарку, а також сквер «Березовий

гай», що примикає до вул. Сумська, Журавлівські схили, парк по вул. Шевченка загальною площею 155 га. Окремі з цих об'єктів зараз передбачені як землі рекреаційного призначення.

Другу сходинку за показником забезпеченості природними та природно-антропогенними територіями на 1 мешканця (12,3 м²) посідає Новобаварський район з загальною площею рекреаційних територій 131,9 га. Питома вага площі таких ресурсів від всієї площі району складає 3,8 %. За цим показником район виходить на третю сходинку. У Новобаварському районі є гідропарк, багато скверів, гаїв на околицях Харкова. Виключити з цього списку і додати до територій перспективної забудови Генеральним планом Харкова передбачається сквери «Гончарівський» та «Мороховецький» загальною площею 0,9 га.

Таким чином, окреслилися лідери за наявністю природних та природно-антропогенних територій, що доцільно залучати до місцевої рекреаційної діяльності: Шевченківський, Київський та Новобаварський райони. Ці три райони займають по площі майже половину (біля 40 %) Харкова і в них проживає третина його населення.

Найгірша ситуація з забезпеченістю природними та природно-антропогенними територіями, доступних для організації місцевої рекреаційної діяльності, склалася у Немишлянському, Салтівському та Основ'янському районах Харкова за різними показниками.

Абсолютним аутсайдером є Немишлянський район із загальною площею природних та природно-антропогенних місцевих рекреаційних територій всього 13,9 га. Це найменший показник серед всіх районів міста. Відповідно до цього, район займає останню сходинку і за питомою вагою таких територій (0,6 % від всієї території району) і за їх площами на 1 мешканця (менше 1 м² навіть після розширення території за рахунок парку Зустріч). Саме цей парк, не встигнувши віддати під рекреаційні території, чинним Генеральним планом вже планується перевести до категорії житлової забудови, що в даному випадку є неприпустимим.

На передостанній сходинці розміщується Салтівський район. Загальна площа природних та природно-антропогенних територій, придатних для місцевої рекреаційної діяльності, склала 45,8 га, що вже є скороченою за останні 20 років більше ніж на 3 га. Питома вага цих територій у загальній площі району складає всього навсього 1,9 %, а площа на 1 мешканця складає 1,5 м², що пояснюється найбільшою кількістю населення серед усіх районів міста. Значної площі перспективних земель для переведення у розряд рекреаційних, крім набережної та скверів будинку культури ХЕМЗ та площі Повстання, нам не бачиться. Але Генеральним планом передбачається разом зі сквером Академіка Павлова і ці території забрати під житлову забудову загальною площею біля 15 га.

Також складна ситуація з природними та природно-антропогенними місцевими рекреаційними територіями склалася в Індустріальному районі. Маючи середні показники за площею району серед інших районів Харкова і за кількістю та часткою населення, Індустріальний район має за ключовими моментами показники нижчі за середні: загальна площа природних та природно-антропогенних рекреаційних територій (65,0 га), питома вага площі цих територій відповідно до загальної площі району (1,9 %), їх площа в розрахунку на одного жителя (4,2 м²).

Трішечки краще положення з природними та природно-антропогенними територіями, придатними для організації місцевої рекреаційної діяльності, склалася у Основ'янському районі з площею місцевих рекреаційних територій 74,4 га, що складає 1,6 % від загальної площі району (через одну з найбільших площ серед адміністративних районів Харкова) і 8,01 м² в розрахунку на одного мешканця (що є середнім показником для Харкова). Разом з іншими територіями Генеральним планом Харкова передбачається передача під житлову забудову окремих територій, що наразі є рекреаційними парковими територіями або можуть такими стати в найближчій перспективі. Це сквер Б. Хмельницького, Дитячий парк, сквер «Стрілка» загальною площею 7 га.

Таким чином, необхідно вжити термінових заходів щодо охорони, ефективного використання, сучасного стану паркових об'єктів місцевої рекреації, як включених до переліку земель рекреаційного призначення, так і не включених до нього, але привабливих з точки зору організації місцевої рекреаційної діяльності.

3.2. Можливості впровадження світового досвіду відродження рекреаційної галузі у післявоєнні роки

Військові події беззаперечно негативно впливають на всі сфери життя населення, зокрема і рекреаційну діяльність. Це проявляється всюди. Насамперед переважна більшість об'єктів дозвілля перестає під час екстремальних умов працювати, ще частка об'єктів є пошкодженими внаслідок обстрілів. У багатьох зникає повністю інтерес до цього, інші розуміють, що місцева рекреаційна діяльність залишається єдиним можливим варіантом відновити свої сили під час воєнного стану, але при цьому знижується рівень платоспроможності, що змушує обирати безоплатні відкриті локації. За результатами опитування, представленого в [29], було виділено такі проблеми як зниження зацікавленості у здійсненні наразі подорожей та зменшення туристичних локацій. Майже 10 % респондентів зазначили, що на їхню думку, туризм зник або недоречно зараз вести мову про туристичну діяльність.

Багато країн пережили воєнні події, під час яких рекреаційна і туристична галузі фактично були заморожені. Місцеву рекреаційну діяльність настільки «глибоке замороження» не очікує, але і тут слід вже зараз міркувати над шляхами відродження.

Досвід Хорватії [40] показує важливість просування у перші повоєнні роки того ресурсного потенціалу, який був у меншому ступені понівечений воєнними діями. Звичайно, кожна територія буде мати такий свій місцевий рекреаційний ресурс, але, як показує аналіз наукової літератури, саме

природно-рекреаційний потенціал виступає першим базовим елементом для поновлення туристично-рекреаційних потоків. Досвід відновлення туристичної галузі на Кіпрі, в Єгипті теж підтверджує першочерговість уваги щодо природних рекреаційних ресурсів. Досвід Ізраїлю показав, що основою для розвитку туризму можуть виступати релігійні традиції, своєрідність культури і високий розвиток медицини [21]. Майже кожна країна розвиває поствійськовий туризм, орієнтований на знайомство з «похмурими» її свідками. Чорногорія після Балканського конфлікту взяла орієнтир на реформу туризмознавчої освіти та розробку туристичних програм.

На наш погляд, з вивченого досвіду країн, які пережили воєнні події і відродили туризм, потрібно до уваги взяти досвід Хорватії, бо саме це ми спостерігаємо і зараз, коли розвиток місцевої рекреаційної діяльності у воєнні часи у Харкові здійснюється на основі паркових територій. Тому вважаємо за доцільне, після розмінування територій, що, беззаперечно, є першим кроком до відновлення безпечності території, розглянути можливості створення природоорієнтованих туристичних, екопросвітницьких, пізнавальних маршрутів. Природні малопорушені ландшафти доцільно задіювати для організації пленерів, майстер-класів, музичних фестивалів з обмеженням відвідувачів відповідно до норм рекреаційної ємності територій. Водосховища Харкова і приміської зони здатні задовольнити потреби у пляжному відпочинку. Пересіченість рельєфу сприяє знаходженню все нових точок для панорамної фотозйомки.

Об'єкти природи, організовані руками людини, представляють неабияку цікавість для організації рекреаційної діяльності в усьому світі. Виключенням не є і Україна, і Харківська область зокрема. Тому зоопарк, ботсад, облаштовані паркові території є і мають залишитися першочерговими під час розгляду рекреаційних можливостей Харкова. Незважаючи на те, що основними об'єктами місцевої рекреаційної діяльності ми вбачаємо природні території, проблема сезонності, яка є актуальною для туризму та рекреаційної діяльності у цілому, є невластивою для місцевої рекреаційної

діяльності. Усі паркові зони придатні для організації прогулянок взимку, влітку, навесні і восени (рис. 3.2).

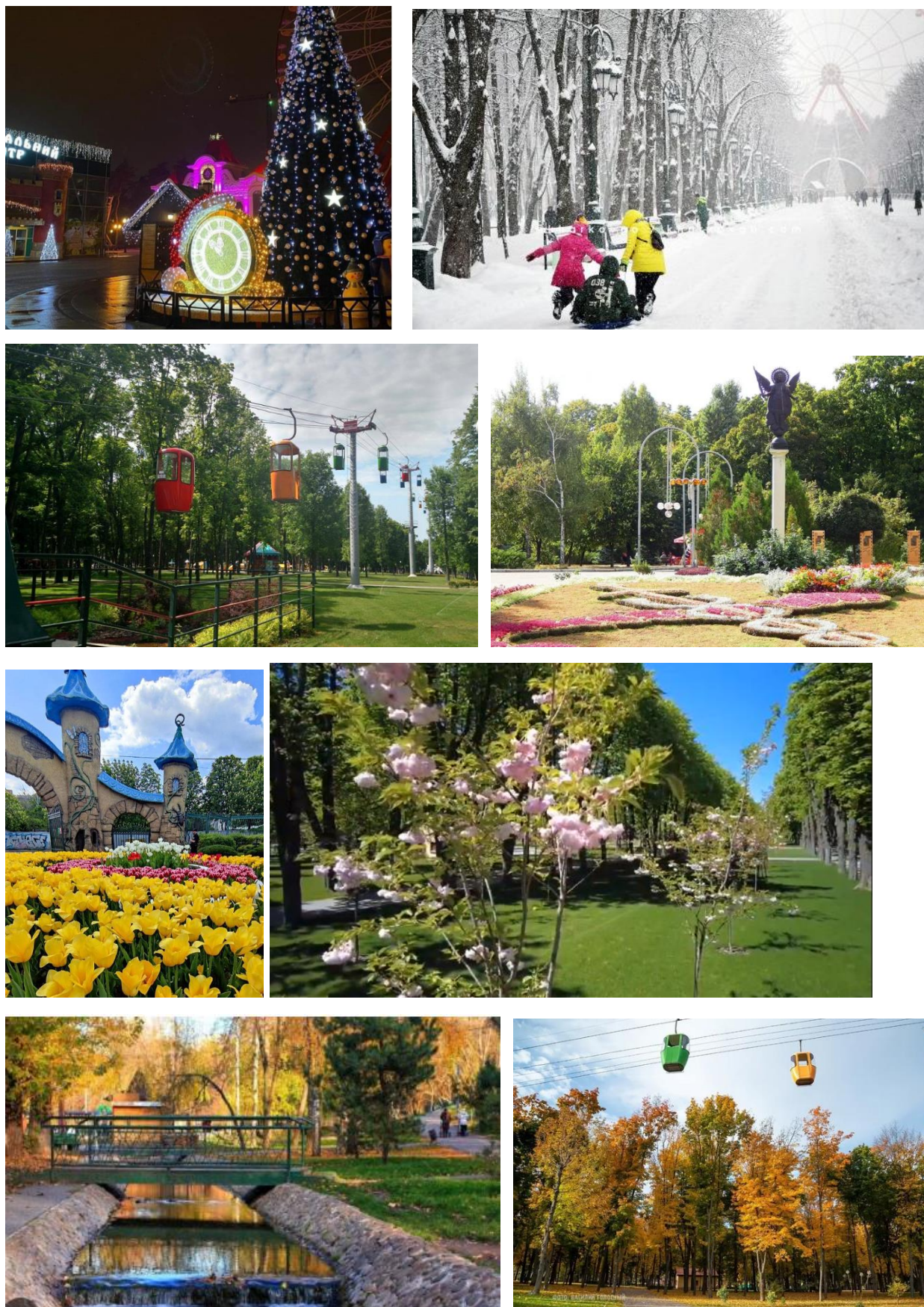

Рис. 3.2. Локації місцевої рекреаційної діяльності у різні пори року

Другою задачею є розробка стратегії відновлення туристичних потоків та формування туристичного бренду. Дуже часто саме продумана стратегія є запорукою успіху. Такі стратегії по відновленню туристичних потоків Хорватії, Кіпру, Ізраїлю [40] передбачали збільшення зацікавленістю країною, про яку нещодавно були щоденні новини в засобах масової інформації. Одними з об'єктів, які цікавили туристів, були і наслідки воєнних подій. Звичайно, як ресурси місцевої рекреаційної діяльності такі об'єкти не слід відносити до розряду першочергових, але про їх роль під час відродження міста шляхом розвитку мілітарі-туризму потрібно пам'ятати.

Наступна задача, яку потрібно проробити дуже серйозно, полягає у створенні нових і розширенні існуючих безпечних арт-просторів. Цікавим рішенням для Харкова було обладнання арт-просторів у метрополітені. На нашу думку, найбільш вдалим для цього є простір станції метро «Архітектора Бекетова», а найбільш популярним буде центровий простір станції «Університет». Альтернативою цього на перший час може стати віртуальна арт-зона та віртуальний спортивний простір. Перші спроби зроблені у Харкові на YouTube-каналах Kharkiv Sport City та SKhiD OPERA. YouTube-канал SKhiD OPERA ще за часів пандемії 2020-2022 років започаткував демонстрацію своїх вистав – окремих сцен чи у повному обсязі. Під час особливого правового режиму воєнного часу він продовжив цю традицію, надавши можливість долучитися до культурно-естетичного розвитку кожному містянину. YouTube-канал Kharkiv Sport City тільки започатковує онлайн-тренування з різних напрямків фітнес-програм, надаючи можливість займатися спортом у будь-якому зручному місці і у зручний час.

Для покращення умов розвитку місцевої рекреаційної діяльності потрібно зробити ще дуже багато. В організації місцевої рекреації особлива роль належить водним ресурсам: річкам, озерам, ставкам, які можуть бути використані у місцевій рекреаційній діяльності. Їх наявність значно підвищує рекреаційний потенціал місцевості. Саме розвитку, благоустрою, визначенню рекреаційної ємності території може також вбачатися ще один напрямок

подальших досліджень за даною тематикою. Окремі заходи як-то розчистка русла річок Харків, Немишля, Уди, створення додаткових зон пляжної рекреації на р. Немишля, водно-спортивного комплексу на р. Харків, що були передбачені Генеральним планом [46], можуть бути реалізовані за участі меценатів. Але на інші задачі як-то реконструкція і розширення міської мережі зелених насаджень, включно з парковими територіями, озеленення територій новобудов за принципами садово-паркового ландшафтного дизайну, вдосконалення міської зони відпочинку, що складається з мережі парків, скверів, рекреаційних зон, дитячих і спортивних майданчиків мають виконуватися за підтримки держави та місцевої влади.

І, звичайно, потрібно активізувати наукові дослідження з тематики розвитку місцевої рекреаційної діяльності. В усіх проаналізованих публікаціях рекреаційна діяльність розглядається тільки як джерело доходів громади чи області, при цьому Google Trends не знайшов жодної публікації, де у ключових словах була зазначена саме місцева рекреаційна діяльність. Такий результат пошуку зовсім не свідчить про відсутність актуальності і перспективності таких досліджень, він указує на розгляд рекреації як джерела доходу незалежно від того, хто використовує ресурси. Але тут має бути зовсім інший підхід, бо часто місцеві мешканці використовують ресурси території ті, які є нецікавими для гостей міста. І саме на пошук нових можливостей підвищення комфортності проведення вільного часу у рамках місцевої рекреації, у рамках щоденного та тижневого рекреаційного циклів, мають бути спрямовані подальші дослідження. Одним із напрямків вбачаємо проведення аналізу місцевого рекреаційного потенціалу, що заснований на кореляційному, факторному, SWOT аналізах, які часто використовуються у наукових дослідженнях з географії рекреації та туризму [20].

ВИСНОВКИ

В результаті дослідження було виконано комплексний аналіз умов і ресурсів Харкова, що придатні для розвитку місцевої рекреаційної діяльності, визначення напрямків його поліпшення.

Вирішення поставлених задач дослідження дозволило сформулювати такі висновки:

1) Аналіз джерел з теорії рекреаційної географії та рекреалогії показав, що поняття місцевої рекреаційної діяльності майже не розкрито. Термін зустрічається у кількох публікаціях під час розгляду класифікації рекреаційної діяльності за територіальною ознакою. При цьому термінів-аналогів також у публікаціях не зустрічається. Під місцевою рекреаційною діяльністю пропонуємо розуміти активності та види відпочинку, які доступні для мешканців певної місцевості без необхідності подорожувати далеко від дому. Місцева рекреаційна діяльність співвідноситься з такими базовими поняттями рекреаційної географії як щоденний та щотижневий цикли рекреації та щоденний вільний час. Ці поняття безпосередньо пов'язані з міським середовищем та просторовою організацією місцевої рекреації. Серед факторів її розвитку рекомендуємо виділяти природні, суспільні та соціально-економічні ресурси, які мають обов'язково відповідати таким характеристикам як атрактивність, сприятливість, доступність. Такі властивості як оздоровча значимість, стійкість є бажаними, а унікальність, оригінальність, екзотичність можна проігнорувати.

2) Харків має сприятливі природні умови для розвитку місцевої рекреаційної діяльності. Навіть за воєнних часів їх доцільно використовувати для організації відпочинку населення. Особливо вагомими є зоопарк, Центральний парк, сад ім. Т. Шевченка, Саржин яр, але лісопарковий масив, якнайбільший за площею рекреаційний об'єкт, наразі є недоступним через загрозу замішування. Серед водних об'єктів є популярними Журавлівський гідропарк (центр «Акважур»), Основ'янський гідропарк. Значну частку рекреаційних територій становлять об'єкти природно-заповідного фонду, які

усі без виключення доцільно залучати до місцевого рекреаційного потенціалу. Для РЛП «Сокольники-Помірки» рекомендовано впровадити зонування території. Найбільшу площу рекреаційних територій, визначених Генеральним планом Харкова, забезпеченість площами цих об'єктів на одного мешканця має Шевченківський район. Найгірша ситуація з забезпеченістю рекреаційними територіями склалася у Немишлянському районі Харкова.

3) Серед суспільних та соціально-економічних умов розвитку місцевої рекреаційної діяльності є малоефективним розглядати монументи, археологічні та архітектурні пам'ятки, готелі, але базовими будуть виступати торговельно-розважальні центри, спортивні клуби, спа-центри, артклуби тощо. Серед тих, хто надає послуги у воєнний час, слід назвати ТРЦ «Французький бульвар» та «Nikolsky», «ЕрміловЦентр», як на своїх локаціях забезпечують проведення навіть подієвих заходів. Діяльність театрів, музеїв, виставкових центрів є обмеженою.

4) При визначенні напрямків поживлення місцевої рекреаційної діяльності доцільно звернути увагу на досвід Хорватії, розробивши стратегічний плані визначивши пріоритети використання природних рекреаційних ресурсів. Досвід Ізраїлю підказує, що потрібно звернути увагу на етнічну самобутність та етнографічні ресурси, які, наразі не є достатніми. Для Харкова вважаємо першочерговими заходами такі: перевірка лісопарку на предмет небезпеки і розмінування у разі необхідності, створення нових і розширення існуючих безпечних арт-просторів, продовження активного залучення віртуального простору театрів і музеїв, реконструкція мережі зелених зон, озеленення територій новобудов, активізація наукових досліджень з тематики місцевої рекреаційної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ІНФОРМАЦІЇ

1. Атлас Харківської області [Карта]. Київ : Укргеодезкартографія, 1993. 43 с.
2. Бейдик О. О. Методологія та методика аналізу рекреаційно-туристських ресурсів України : автореф. дис... д-ра географ. наук: 11.00.02 / Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. Київ, 2004. 36 с.
3. Бейдик О. О. Рекреаційно-туристські ресурси України. Методологія та методика аналізу, термінологія, районування. Київ : Київський університет, 2001. 395 с.
4. Бейдик О. О. Тлумачний словник термінів з рекреаційної географії (географії туризму). Київ : Київський університет, 1993. 56 с.
5. Ван Ціншен, Топчієв О. Г. Теоретичні та методологічні аспекти рекреаційної географії: сучасний підхід. *Український географічний журнал*. 2003. № 1. С. 45-49.
6. Величко В. В. Організація рекреаційних послуг : навчальний посібник. Харків : Харківський національний університет міського господарства ім. О. М. Бекетова, 2013. 202 с.
7. Волкова І. І. Природні рекреаційно-туристичні ресурси Харківської області. *Туризм в системі пріоритетів регіонального розвитку* / за ред. проф. В. В. Александрова. Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2010. С. 168-188.
8. Воловик В. М. Рекреаційний потенціал та рекреаційна привабливість ландшафтних комплексів регіону. *Краєзнавство і туризм: освіта та виховання, стиль життя* : матер. міжнар. наук.-практ. конференції. Київ : Реформа, 1998. С. 259-261.
9. Гілецький Й. Р. Класифікація туристсько-рекреаційних ресурсів за геосферним підходом. *Географія та туризм*. 2011. Вип. 14. С. 52-58.
10. Дідик Я. М. Рекреаційні ресурси та рекреаційна система. *Актуальні проблеми економіки*. 2008. № 7. С. 150-153.

11. Довгаль Г. В., Омельченко Н. І. Туристична привабливість Харкова: сучасний стан та перспективи. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Серія: Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм. 2018. Вип. 7. С. 109-114.

12. Жученко В. Г. Міське середовище як основа розвитку фізичної рекреації. *Туристичний бізнес: сучасні тренди та стратегії розвитку* : матеріали м/н наук.-практ. інтернет-конф., 16 березня 2018 року. Київ, 2018. С. 67-70.

13. Ільїна О. В. Туризм. Рекреаційна географія: Поняття і терміни. Луцьк : Терен, 2004. 104 с.

14. Кілінська К. Й. Рекреаційне природокористування, рекреаційне різноманіття та їх прогнозна оцінка. *Учені записки Таврійського нац. університету ім. В. І. Вернадського*. 2011. Т. 24 (23) №2. Ч. Географія. С. 120-125.

15. Кравців В. С., Гринів Л. С., Копач М. В., Кузик С. П. Науково-методичні засади реформування рекреаційної сфери : наукове видання. Львів : НАН України, ІРД НАН України, 1999. 78 с.

16. Кузик С. П. Географія туризму. Київ : Знання, 2011. 271 с.

17. Любіцева О. О., Кочеткова І. В. Теоретичні та прикладні питання рекреаційно-туристичного природокористування в столичному місті. Проблеми матеріальної культури. Географічні науки. URL : <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/35501/43-Ljybiczewa.pdf?sequence=1> (дата звернення: 14.04.2023).

18. Матвійчук Л. К. Теоретичні основи типології та специфіки туристичних ресурсів. *Економіка. Управління. Інновації*. 2011. № 1 (5). URL : <https://infotour.in.ua/matvijchuk2.htm> (дата звернення: 14.03.2023).

19. Мацола В. І. Рекреаційно-туристичний комплекс України. Львів : Інститут регіональних досліджень НАНУ, 2001. 176 с.

20. Мезенцев К., Скриль І. Оцінка впливу чинників розвитку туристично-рекреаційної діяльності в Харківській області. *Часопис соціально-економічної географії*. 2010. № 8 (1). С. 85-90.

21. Мустаца І. В. Проблеми розвитку туристичної галузі у період воєнного тану в Україні та шляхи удосконалення. *Управління розвитком соціально-економічних систем* : матеріали наук.-практ. конф., 15-16 червн. 2022 року. Харків : Державний біотехнологічний університет, 2022. С. 476-478.

22. Новикова В. І. Рекреаційні ресурси: місце в рекреаційній споживчій діяльності, класифікація, проблеми паспортизації та реєстрації. *Туристично-краєзнавчі дослідження* : зб. наук. ст. Київ : Кармаліта, 2007. Вип. 7. С. 131-136.

23. Покоłodна М. М. Рекреаційна географія : навч. посібник. Харків : ХНАМГ, 2012. 275 с.

24. Покоłodна М. М. Рекреація, відпочинок, туризм на території Харківського регіону. *Проблеми розвитку туризму і готельного господарства: регіональний аспект* : монографія / за ред. І.М. Писаревського. Харків : ХНАМГ, 2010. С. 209-235.

25. Положення про рекреаційну діяльність у межах територій і об'єктів природно-заповідного фонду України : Наказ Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України № 256 від 26.07.2022. URL : <https://ips.ligazakon.net/document/re38379?an=1> (дата звернення: 17.03.2023).

26. Природно-заповідний фонд Харківської області : довідник / Клімов О. В., Вовк О. Г., Філатова О. В. та ін. Харків : Райдер, 2005. 304 с.

27. Про затвердження проектів землеустрою з організації та встановлення меж території рекреаційного призначення м. Харкова «Зелені зони та зелені насадження» : рішення Харківської міської ради № 93/05 від 27.04.2005 зі змінами. *Реєстр актів Харківської міської ради*. URL : <http://kharkiv.rocks/reestr/666443> (дата звернення: 12.03.2023).

28. Про природно-заповідний фонд України : Закон України на 16.06.1992 р. / Верховна Рада України. URL : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2456-12> (дата звернення: 12.03.2023).

29. Рейманн М., Корнус О. Г., Паланг Х., Корнус А. О. Особливості розвитку туристичної діяльності у Сумській області в умовах війни та перспективи на майбутнє. *Наукові записки СумДПУ імені А. С. Макаренка*. Географічні науки. 2023. Т. 2. Вип. 4. С. 45-52.

30. Рутинський М. Й. Географія туризму України : навч.-метод. посіб. 2-ге вид., переробл. і доп. Київ : Центр навчальної літератури, 2004. С. 38-39.

31. Сажнева Н. М., Арсененко І. А. Рекреаційна географія та туризм. Словник-довідник сучасних термінологічних понять : навчальний посібник. Мелітополь : Люкс, 2007. 254 с.

32. Слюсарчук О. П. Теоретичні аспекти організації діяльності локального рекреаційно-оздоровчого комплексу. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія Економіка. 2011. Вип. 2 (34). С. 123-127.

33. Смаль І. В. Основи географії рекреації і туризму : навчальний посібник. Ніжин : Видавництво НДПУ імені Миколи Гоголя, 2004. 264 с.

34. Смаль І. В. Туристичні ресурси світу : навчальний посібник. Ніжин : Видавництво НДПУ імені Миколи Гоголя, 2010. 336 с.

35. Смолій В. А., Федорченко В. К., Цибух В. І. Енциклопедичний словник-довідник з туризму. Київ : Слово, 2006. 372 с.

36. Стафійчук В. І. Рекреалогія : навчальний посібник. Київ : Альтерпрес, 2006. 264 с.

37. Теоретичні основи рекреаційної географії : навчальний посібник / Сюткін С. І., Корнус А. О., Корнус О. Г. та ін. Суми : Фабрика друку, 2022. 72 с.

38. Тімець О. В., Совгіра С. В. Основи рекреаційної географії: Природа, ресурсний потенціал регіонів : навч. посіб. для студ. географів педагог. універ. Київ : Науковий світ, 2005. 253 с.

39. Федорченко В. К., Мініч І. М. Туристичний словник-довідник : навчальний посібник. Київ : Дніпро, 2000. 160 с.
40. Філюк С. М. Розвиток туристичного потенціалу у воєнний час: міжнародний досвід і перспективи України. *Академічні візії*. Секція Економіка. 2022. Вип. 14. URL : <https://academy-vision.org/index.php/av/article/download/129/118> (дата звернення: 14.04.2023).
41. Фоменко Н. В. Рекреаційні ресурси та курортологія : навчальний посібник для вузів. Київ : Центр навчальної літератури, 2007. 312 с.
42. Шушулков С. Д. Еколого-економічні засади рекреаційного землекористування урбанізованих територій : дисертація ... канд. екон. н. 08.00.06 – економіка природокористування та охорони навколишнього середовища. Харків, 2020. 218 с. URL : http://www.lnau.edu.ua/lnau/attachments/6815_dis.pdf (дата звернення: 12.04.2023).
43. Інформація про використання земель рекреаційного призначення станом на 01. 09. 2011. URL: <http://kharkovzem.gov.ua/assets/files/PI/UDZK/> (дата звернення: 18.02.2023).
44. Рік повномасштабної російсько-української війни: Харківська область. *Права людини в Україні* : інформаційний портал Харківської правозахисної групи. URL : <https://khp.org/1608811851> (дата звернення: 20.05.2023).
45. ТРЦ «Французький бульвар : офіційна сторінка в Інстаграм. URL : https://www.instagram.com/francuzskiy_bulvar___reserv/ (дата звернення: 14.05.2023).
46. Харків. Основні положення генерального плану 2004-2026 / Державний комітет України з будівництва та архітектури; Український державний науково-дослідний інститут проектування міст «Діпромісто», 2004; рішення від 23.06.2004 р. № 24-22. URL : <http://www.city.kharkov.ua/ru/dokumentyi/generalnyij-plan-goroda.html> (дата звернення: 12.02.2023).

47. Харків: План міста [Карта]. 1:25 000. Київ : НВП «Картографія», 2006. 1 арк. (Серія «Міста України»).

48. Чотири пляжі неподалік Харкова готують до відкриття. *KharkivToday*. URL : <https://2day.kh.ua/ua/kharkow/chotyry-plyazhi-nepodalik-kharkova-hotuyut-do-vidkryttya> (дата звернення: 10.05.2023).

49. Що відбувається у ТРЦ «Нікольський». *Коментарії.UA*. URL : <https://kharkov.comments.ua/ua/tag/trc-nikolskiy> (дата звернення: 14.05.2023).